

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра технологічної і професійної освіти та загальнотехнічних дисциплін

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ
СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

Кваліфікаційна робота
здобувача освітнього ступеня магістр
спеціальності: 014 Середня освіта,
освітньої програми: «Середня освіта: трудове
навчання та технології. Технічна та комп'ютерна
графіка»
Манчука Олександра Івановича

Керівник: к.п.н., доц. Яренчук Л.Г.

Рецензент: к.е.н. доц. Шевченко-Перепьолкіна Р.І.

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри технологічної і професійної
освіти та державної служби (назва випускної кафедри) рециклінг
протокол № 6 від «28» чудне 2021 р.

Завідувач кафедри
Григоруква О.В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист
на відкритому засіданні ЕК

«26» листопада 2022 р.

Оцінка 85 добре
(за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Голова ЕК
Куртченко Л.В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

до кваліфікаційної роботи «Теоретико-методичні засади економічного виховання старшокласників на уроках технологій» Манчука Олександра Івановича - здобувача освітнього ступеня «магістр», спеціальності: 014 Середня освіта, освітньої програми: «Середня освіта: трудове навчання та технології. Технічна та комп'ютерна графіка»

Магістерське дослідження «Теоретико-методичні засади економічного виховання старшокласників на уроках технологій» спрямоване на теоретичне обґрунтування та практичне дослідження проблеми економічного виховання підлітків, яке передбачає не тільки формування ділових якостей, таких як ощадливість, підприємливість, розважливість, а й накопичення знань, що стосуються проблем власності, розвитку підприємницької діяльності тощо Сьогодні підліток повинен знати, з чого складається бюджет сім'ї і школи, що таке ціна товару, від чого вона залежить, як батьки заробляють кошти на утримання сім'ї.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг магістерського дослідження становить 66 сторінок, з них 60 сторінок основного тексту.

Актуальність теми магістерського дослідження обумовлена тим, що економічне виховання є важливою і необхідною умовою в ринкових відносинах розвитку суспільства, про це йдеться і в Законі України «Про освіту».

Об'єктом дослідження є процес виховання підлітка економічної грамотності в загальноосвітній школі, а саме на уроках технологій.

Предметом дослідження є теоретико-методичні основи економічного виховання підлітка в процесі навчання технологій.

Метою магістерського дослідження є вивчення методів і прийомів економічного виховання підлітка саме на уроках технологій.

Досягненню поставленої мети сприятиме рішення наступних завдань:

1. Розглянути теоретичні основи економічного виховання підлітків.
2. Вивчити проблеми та особливості економічного виховання підлітків.
3. Розглянути методологію економічного виховання підлітків в процесі навчання технологій.
4. Експериментально дослідити рівень економічного виховання підлітків.

За результатами роботи зроблено висновки, що економічне виховання сучасних школярів органічно пов'язане з освітою, багато його завдання вирішуються у навчальному процесі, як найважливішому виховному процесі.

Економічне виховання - це система заходів, спрямована на розвиток економічного мислення сучасної людини в масштабах своєї сім'ї, виробництва, всієї країни. Даний процес передбачає не тільки формування ділових якостей - ощадливості, підприємливості, розважливості, а й накопичення знань, що стосуються проблем власності, систем господарювання, економічної рентабельності, податкового обкладення.

Зміст процесу економічного виховання, включає в себе: пізнавальний, моральний, діяльнісний компоненти.

Економічне виховання нерозривно пов'язане з трудовим, є його природним доповненням і продовженням.

SUMMARY

to the qualification work "Theoretical and methodological principles of economic education of high school students in technology lessons" Manchuk Alexander Ivanovich - applicant for the degree of "master", specialty: 014 Secondary education, educational program: "Secondary education: labor training and technology. Technical and computer graphics"

Master's research "Theoretical and methodological principles of economic education of high school students in technology lessons" is aimed at theoretical justification and practical study of economic education of adolescents, which involves not only the formation of business skills such as thrift, entrepreneurship, prudence, but also the accumulation of knowledge property, business development, etc. Today, adolescents need to know what the budget of the family and school, what is the price of goods, what it depends on, how parents earn money to support the family.

The work consists of an introduction, two chapters, conclusions, list of references. The total volume of the master's study is 66 pages, of which 60 pages of the main text.

The urgency of the topic of master's research is due to the fact that economic education is an important and necessary condition in the market relations of society, this is stated in the Law of Ukraine "On Education".

The object of research is the process of educating adolescents in economic literacy in secondary school, namely in technology lessons.

The subject of research is the theoretical and methodological foundations of economic education of adolescents in the process of learning technology.

The purpose of the master's research is to study the methods and techniques of economic education of adolescents in technology lessons.

The solution of the following tasks will promote achievement of the set purpose:

1. Consider the theoretical foundations of economic education of adolescents.
2. To study the problems and features of economic education of adolescents.
3. To consider the methodology of economic education of adolescents in the process of learning technology.
4. Experimentally investigate the level of economic education of adolescents.

According to the results of the work it is concluded that the economic education of modern schoolchildren is organically connected with education, many of its tasks are solved in the educational process as the most important educational process.

Economic education is a system of measures aimed at the development of economic thinking of modern man on the scale of his family, production, the whole country. This process involves not only the formation of business qualities - thrift, entrepreneurship, prudence, but also the accumulation of knowledge related to property issues, management systems, economic profitability, taxation.

The content of the process of economic education includes: cognitive, moral, activity components.

Economic education is inextricably linked with labor, is its natural complement and continuation.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ	
1.1. Економічне виховання підлітків як педагогічна проблема.....	7
1.2. Потенційні можливості сучасної школи в рішенні проблеми економічного виховання школярів.....	15
1.3. Особливості економічного виховання старшокласників на уроках технологій	24
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ	
2.1. Методичні умови економічного виховання старшокласників на уроках технологій.....	36
2.2. Методика вивчення розділу «Елементи домашньої економіки» в контексті економічного виховання школярів на уроках технологій.....	44
2.3. Розробка плану-конспекта уроку розділу «Елементи домашньої економіки», 8 клас.....	48
ВИСНОВКИ	59
ЛІТЕРАТУРА.....	61

ВСТУП

Актуальність дослідження. В період економічної кризи і стагнації світової економіки, і таких глобальних змін сучасного українського суспільства, як перехід на ринкову систему економіки, актуальним стало економічне виховання підлітків в сім'ї і освітніх установах.

Дане виховання підлітків передбачає не тільки формування ділових якостей, таких як ощадливість, підприємливість, розважливість, а й накопичення знань, що стосуються проблем власності, розвитку підприємницької діяльності тощо. Сьогодні підліток повинен знати, з чого складається бюджет сім'ї і школи, що таке ціна товару, від чого вона залежить, як батьки заробляють кошти на утримання сім'ї.

Економічне виховання є важливою і необхідною умовою в ринкових відносинах розвитку суспільства, про це йдеться і в Законі України «Про освіту». [1, с. 21.]

Підростаючому поколінню необхідні знання про професії, пов'язані з економікою, таких як економіст, бухгалтер, фінансист.

Недостатня увага, що приділяється економічного виховання, призводить до економічної безграмотності підлітків, до неправильного вибору майбутньої професії. Щоб підліток зробив правильний вибір майбутньої професії, необхідно розширити і поглибити пропаганду економічного виховання в сім'ї, освітніх установах, ЗМІ, тощо.

Учням підліткового віку необхідно розуміти і знати, як працює ринок, що таке споживання: доходи, витрати, кредит та ін. Через засоби масової інформації діти часто чують такі складні для них поняття, як цінні папери, акції, біржі, фірми. До підлітка необхідно в доступній формі довести дані поняття, ознайомити з ними, а також необхідно допомогти йому підвищити рівень економічної грамотності, а головне - повернути його до питань, що стосуються економіки, зацікавити його економічною наукою. Тому так важливо економічне виховання в сім'ї та освітніх установах, щоб майбутнє

країни з розвиненою ринковою економікою було в руках економічно вихованого покоління.

В даний час під економічним вихованням учнів, розуміється організована психолого-педагогічна діяльність, спрямована на формування елементів економічної свідомості за допомогою передачі основ необхідних економічних знань, а також формування економічних умінь та навичок, пов'язаних з виконанням економічно доцільної діяльності, а ще крім того формування економічно значущих якостей особистості, спрямованих на розвиток економічного мислення на рівні доступному школяреві [23, с. 17].

Таким чином, економічне виховання сучасних школярів органічно пов'язане з освітою, багато його завдання вирішуються у навчальному процесі, як найважливішому виховному процесі.

Економічне виховання - це система заходів, спрямована на розвиток економічного мислення сучасної людини в масштабах своєї сім'ї, виробництва, всієї країни. Даний процес передбачає не тільки формування ділових якостей - ощадливості, підприємливості, розважливості, а й накопичення знань, що стосуються проблем власності, систем господарювання, економічної рентабельності, податкового обкладення.

Зміст процесу економічного виховання, включає в себе: пізнавальний, моральний, діяльнісний компоненти.

Економічне виховання нерозривно пов'язане з трудовим, є його природним доповненням і продовженням. Учні на власному досвіді пізнають, що справжню цінність для людини має лише те, у що вкладено власну працю. Як, справедливо зауважив Н.П. Рябінін: «Людина пізнає економічні закони, поняття і категорії у трудовій діяльності. Ефективне економічне виховання можливе лише в процесі праці, або ж воно стає формальним, перетворюється в передачу і засвоєння певної суми знань» [11, с. 31.]

Економічна діяльність може носити як пізнавальний, так і творчий характер, що досягається головним чином в процесі трудового навчання на уроках технологій.

Брак економічних знань, так само як і сформованих норм поведінки, робить проблему економічного виховання підростаючого покоління дуже актуальною.

Об'єктом дослідження є процес виховання підлітка економічної грамотності в загальноосвітній школі, а саме на уроках технологій.

Предметом дослідження є теоретико-методичні основи економічного виховання підлітка в процесі навчання технологій.

Метою магістерського дослідження є вивчення методів і прийомів економічного виховання підлітка саме на уроках технологій.

Досягненню поставленої мети сприятиме рішення наступних завдань:

1. Розглянути теоретичні основи економічного виховання підлітків.
2. Вивчити проблеми та особливості економічного виховання підлітків.
3. Розглянути методологію економічного виховання підлітків в процесі навчання технологій.
4. Експериментально дослідити рівень економічного виховання підлітків.

Для вирішення поставлених завдань в роботі були використані такі *методи*, як:

- 1) аналіз економіко-педагогічної літератури;
- 2) анкетування;
- 3) спостереження;
- 4) педагогічний експеримент.

Теоретико-методологічною основою дослідження є праці сучасних вітчизняних і зарубіжних педагогів-методистів та психологів. Проблема економічного виховання в якості одного з самостійних напрямків розглядалась такими науковцями як: А. Ф. Аменд, І. А. Барило, З. А. Валієва, І. Б. Иткин, В. П. Кисільов, Л. П. Кураков, Л. М. Нульман, О. В. Плахотнік, Л.І. Пономарьов, І. Ф. Прокопенко, І. П. Рябініна, І. А. Сасова, Т. Є. Сергєєва, В. А. Товстик і ін.) [2, с.211].

У вище зазначених роботах визначення поняття «Економічне виховання» розкривається у різних аспектах.

У деяких роботах, економічне виховання розкривається як оволодіння учнями певними економічними знаннями, що сприяють формуванню необхідних умінь застосовувати їх на практиці (А.Я. Автономов, А.Ф. Аменд, М.Л. Малишев, І.А. Сасова, Б.П. Шемякін та ін.) [2, с.212].

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг магістерського дослідження становить 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

1.1. Економічне виховання учнів старшої школи як педагогічна проблема

Проблема економічного виховання в якості одного з самостійних напрямків почала свій розвиток у психолого-педагогічної науки в 60-і роки двадцятого століття.

А вже, у 70 - 80 роках з'явилося безліч психолого-педагогічних досліджень, присвячених економічному вихованню школярів, де проблема економічного виховання розглядалася:

- як складоватрудового виховання (Ю. К. Васильєв, Н. П. Кулакова);
- як синтез трудового, морального, ідейно-політичного виховання (В. К. Розов);
- як самостійна частина системи загального виховання (А. Ф. Аменд, І. А. Барило, З. А. Валієва, І. Б. Иткин, В. П. Кисільов, Л. П. Кураков, Л. М. Нульман, О. В. Плахотнік, Л.І. Пономарьов, І. Ф. Прокопенко, І. П. Рябініна, І. А. Сасова, Т. Є. Сергєєва, В. А. Товстик і ін.) [2, с.211].

У вище зазначених роботах визначення поняття «Економічне виховання» розкривається у різних аспектах. У деяких роботах, економічне виховання розкривається як оволодіння учнями певними економічними знаннями, що сприяють формуванню необхідних умінь застосовувати їх на практиці (А.Я. Автономов, А.Ф. Аменд, М.Л. Малишев, І.А. Сасова, Б.П. Шемякін та ін.) [2, с.212].

Деякі автори відзначають, що основою економічного виховання є формування економічного мислення, економічної свідомості, правильної поведінки у процесі рішення певних економічних питань, якостей особистості, які є необхідними для виконання певної виробничо-економічної діяльності і повсякденному житті (І. Воробйов, І.Б. Иткин, Е.Н. Кирилова, К.Я. Клепач,

Н.П. Кулакова, Н.В. Михалкович, М.І. Михайлов, Л.П. Мельникова та ін.). [2, с.213.]

Інші педагоги-науковці вважають, що економічне виховання школярів виражається, у першу чергу в осмисленому, усвідомленому, а також відповідальному ставленні підлітків до праці (Б.П. Шемякін, В.К. Розов), до праці інших і навколишнього середовища (Н.В. Міхалкович), до результатів праці, природного середовища, до раціонального використання часу (Е.Н. Кирилова, А.С. Прутченков, В.І. Ширинский і ін.)

В умовах сьогодення під економічним вихованням учнів, розуміється організована та спрямована на формування економічної свідомості педагогічна діяльність, яка відбувається за допомогою передачі необхідних основ економічних знань, що сприяють формуванню певних економічних умінь і навичок, необхідних для виконання економічно-доцільної діяльності, а також формування економічно значущих особистісних якостей учнів, розвитком економічного мислення на рівні доступному школяреві [23, с. 17].

На думку Крилова І., економічне виховання, має яскраво виражений прикладний характер, у зв'язку з чим, прийоми і методи його здійснення необхідно виокремити із загального надбання педагогічних прийомів і методів [15, с. 86].

Згідно Гебекова Г.Х., результати економічного виховання, мають проявлятися в усвідомленому відношенні школярів до будь-якої праці; у їхній свідомій поведінці у процесі вирішення питань ефективності використання ресурсів: грошових, одягу та взуття, природних, електроенергії та води, корисних копалин, їжі та відходів, енергетичних, часу і здоров'я [8, с. 87].

Слід зазначити, що економічне виховання сучасних школярів органічно пов'язане з освітою, таким чином, багато його завдань вирішуються у процесі шкільного навчання як найважливішого виховного процесу.

Виховання і формування особистості, в усі часи вважалося однією з найважчих людських проблем. На «сучасну молодь» скаржилися в усі віки. І не тільки тому, що на неї не поширюється та чарівність, яка невіддільна від

своєї юності старшого покоління. Більш істотно інше - кожна пора ставить завдання до виховання по-новому, висуває свої особливі складності, вимагає нових, нестандартних рішень. [26, с.38]

Особливості сучасних соціальних умов обумовлені перш за все зростанням добробуту і культурного рівня нашого суспільства. Однак підвищення рівня і якості життя не тільки полегшує процес виховання, а й робить його більш складним і трудомістким. Наприклад, в цих умовах збереження свого авторитету вимагає від батьків все більших зусиль, а часом і твердості характеру. Зріст освіти і культури нерівномірно розподіляється між поколіннями, діти стають більш поінформованими. І оскільки вони, як правило, ще не навчилися розрізняти знання і розум, логіку і мудрість, їм часто починає здаватися, що вони «розумніші» за батьків. Останні часто пасують перед цією впевненістю, самі починають думати, що сьогодні для розвитку людини важливіше інформація про останні зірки поп-музики, ніж про досвід довгого життя, передуманого безсонними ночами. В результаті батьки втрачають ту впевненість у незамінній перевазі великого життєвого досвіду, без якого виховання практично неможливе. [2, с.217.]

Інша складність пов'язана з тим, що зростання добробуту не тільки задовольняє матеріальні потреби, а й створює їх. В результаті деякі з батьків не витримують «випробування достатком», і природне зростання наших потреб непомітно обертається споживачем. Звичайно, цим грішать не тільки діти, а й батьки, проте у молоді це помітніше, оскільки часом її матеріальні запити явно обганяють можливості і сім'ї, і суспільства. Але головне - для молодого покоління споживацтво особливо небезпечно. Витісняючи високі, безкорисливі людські прагнення з трудової діяльності і відносин з людьми, споживацтво поступово, але неминуче зменшує здатність людини не тільки приносити користь суспільству, а й знаходити те, що ми називаємо особистим щастям. Погоня за високим доходом погано уживається з прагненням до творчості і знань, ось щодо здатності до самовідданої праці, без яких молоде покоління не зможе виконати свою історичну задачу. А «ділова»,

розважливість ставлення до людей - погана основа для будівництва сім'ї та дружби.

Соціально-економічна ситуація в країні, яка сьогодні дуже змінюється ставить особистість у важкі психологічні умови, пов'язані з процесом зміни суспільної свідомості. Підлітки відчувають себе ще більш некомфортно, тому можна з упевненістю говорити про доцільність формування економічних цінностей у підлітків, що дозволить їм правильно ставитися до навколишньої дійсності, в подальшому легше адаптуватися до мінливих умов навколишнього середовища і вибрати правильно майбутню професію.

Таким чином, актуальність економічного виховання підлітків в даний час полягає в тому, щоб допомогти їм адаптуватися до швидко мінливих соціально-економічних умов життя, а в подальшому відповідати підвищеним вимогам, які пред'являються до особистих якостей майбутніх кадрів ринкової економіки - їх активності, самостійності, компетентності, діловитості, відповідальності.

Економічне виховання допомагає підліткам розвинути економічне мислення, опанувати понятійний апарат, що є необхідним для орієнтації в сучасному, досить складному, ринковому світі.

Економічне виховання - це система заходів, спрямована на формування економічного мислення сучасної людини в масштабах своєї сім'ї, виробництва, всієї країни.

Даний процес передбачає не тільки формування ділових якостей - ощадливості, підприємливості, розважливості, а й накопичення знань, що стосуються проблем власності, систем господарювання, економічної рентабельності, податкового обкладення.

Зміст процесу економічного виховання, включає в себе: пізнавальний, моральний, діяльнісний компоненти.

В економічних умовах молода людина піддається впливу багатьох факторів (політичних, економічних, соціальних, екологічних, моральних). З одного боку, сучасна людина змушена протистояти економічній системі, а з

іншого боку - бути активно в неї включеною. І те, і інше означає вирішення проблеми виживання в даній системі.

Брак економічних знань, так само як і сформованих норм поведінки, робить проблему економічного виховання підростаючого покоління дуже актуальною. Наслідками невирішеності даної проблеми для молодшої людини є: невміння ставити, а потім досягати цілей своєї діяльності; нерозуміння (або обмежене, спотворене розуміння) економічної дійсності, відсутність інтересу до економічних подій і явищ; ігнорування економічних законів; несформованість особистих економічних інтересів; нерозуміння істинних потреб людини для успішного життя і підміна їх уявними потребами; відсутність звички діяти відповідно до моральних і моральними нормами і цінностями, їх заміна на спотворені зразки «успіху»; пасивність у складних економічних ситуаціях; відсутність самостійного мислення, невіра у власні сили; нерозуміння ролі економічної свободи як основи самореалізації людини в професійній діяльності і повсякденному житті [21, с.60.].

А для всієї економічної системи «неправильні» вчинки призводять до зайвого витрачання коштів, неефективного використання ресурсів, що, в свою чергу, призводить до порушення механізмів господарювання, розривів економічних і соціальних зв'язків, макроекономічної нестабільності, соціальної напруженості та ін.

Економічне виховання, з одного боку, являє собою самостійний тип виховання, необхідний для життя в певних умовах, а з іншого, виступає як частина загального виховання людини.

Вихована людина характеризується поведінкою, вчинками, ставленням до інших людей, що визначається рівнем її культури. В економіці аналогічно. З тією лише різницею, що поведінка людей багато в чому залежить від економічних законів і підпорядковується їм. Тому незнання законів призводить до нерозумних з точки зору економіки «вчинків». Поведінка людей в економіці і їх економічні вчинки виражаються в кінцевих результатах їх діяльності, досягненні (або не досягненні) поставлених ними цілей. Тому

головне, що відрізняє економічно виховану людину - вона робить грамотні і раціональні «економічні поступки», результат яких (купівля, продаж, сплата податків, інвестування, тощо) робить позитивний вплив на відносини з іншими учасниками ринкової взаємодії і на економічні процеси в цілому. Здавалося б, керуючись економічними принципами, людина здійснює вибір у власних інтересах, однак при цьому спонукає інших людей слідувати розумно, інакше вони не досягнуть своїх прагматичних цілей і не отримають вигоду.

Виникає ряд певних суперечностей, які потребують свого рішення: між вимогами суспільства до рівня економічної вихованості учнів і консервативністю школи як соціального інституту; необхідністю створення інформаційного середовища, розробки та впровадження ефективних форм і методів, нових технологій, що підвищують ефективність економічного виховання школярів, і переважанням нині в школі традиційних підходів; мінливим змістом предметів гуманітарного циклу, необхідністю використання в школі економічних програм і недостатньою підготовленістю педагогічних кадрів до цього виду навчально-виховної діяльності; розробленістю проблеми в науці і відсутністю науково обґрунтованих рекомендацій щодо її реалізації в практиці школи. [21, с.111.]

У непростому процесі економічного виховання у підлітків формується й розвивається економічне мислення, що сприяє осмисленню явища економічного життя, а також опануванню економічних понять і засвоєнню теорії в їхньому логічному взаємозв'язку, розумному оперуванню знаннями.

Таким чином, можна зробити висновок, що економічне мислення - це свідоме відображення людиною певних закономірностей суспільного виробництва у відповідності до понять та їхнього логічного зв'язку. Тому слід зазначити, що це вимагає постійного удосконалення економічних знань і навичок, а звідси набуття необхідних економічних компетентностей.

Ефективність економічного виховання на сучасному рівні розвитку економіки України підвищується за рахунок кваліфікованого педагогічного керівництва вчителя, який володіє необхідними основами економіки і має

достатньо високій рівень володіння методикою економічного виховання, а саме володіння методами діагностики сформованості необхідних економічних уявлень, рівнем економічної вихованості підлітків [23, с. 69].

Ефективність сучасного економічного виховання підлітків також залежить від його систематичності, економічної спрямованості змісту навчальної та позакласної роботи, від потенційних можливостей засвоєння дітьми елементарних економічних знань і формування економічних умінь.

Економіка - це, перш за все, рішення двох ключових питань: звідки беруться кошти (не обов'язково гроші) і як ними розпорядитися.

Підліток бере участь в економічних процесах. Він разом з батьками ходить до магазинів, іподекуди і сам робить покупки, таким чином отримує первинний економічний досвід. Тому завдання вчителя полягає не тільки у тому, щоб дати учневі будь-який обсяг економічних знань, але, що дуже важливо, навчити його безпомилково ці знаннями використовувати у власному житті [22, с.14.].

Підліток повинен володіти основними економічними поняттями і певними категоріями, яким було приділено значну увагу на заняттях; уміти: порівнювати свої потреби і можливості; усвідомлювати, що гроші «ростуть» якщо їх зберігати не в банці-скарбничці, а в Банку – фінансовій установі; відчутти причетність своєї родини до розвитку і зміцнення держави і нерозривний між ними зв'язок; засвоїти, що зарплата - це оплата за кількість і якість праці, а пенсії - компенсація за минулу працю, допомоги на дітей - це аванс дітям у розрахунку на їх майбутню працю; що витрати сім'ї не повинні бути марнотратними і що дитина може їх скоротити, якщо буде економною і бережливою; що заощадження сім'ї – це грошові кошти, які можуть зберегтися, якщо розумно витратити свої доходи і можуть бути використані для відпочинку всією сім'єю або придбання необхідних, дорогих речей, тощо [12, с.19].

Завдяки економічному вихованню, дитині буде набагато легше увійти в доросле життя. І школа, і сім'я повинні виховувати в дитині економічну культуру, тільки так він зможе зрозуміти економіку і її особливості.

Завдяки економічному вихованню школярі засвоюють уявлення та поняття про саму економіку, про розвиток економічних відносин, а також про чинні економічні механізми.

Дуже важливо щоб економічне виховання було загальним, щоб воно охоплювало всі соціальні групи і категорії населення, при цьому головний акцент необхідно робити на формування у дітей наукового підходу до оцінювання соціальних проблем, самостійного мислення, розвитку свідомості з економічним ухилом. Все це повинно в першу чергу відповідати економічним законам теперішньої перебудови життя суспільства.

Економічне виховання потрібно починати ще в ранньому віці, так як особистість людини починає формуватися вже з 6-7 років.

Організованість, дбайливість, ощадливість і багато інших важливих якостей людини необхідно виховувати з самого раннього віку. Отже, економічне виховання школярів має бути систематичним і цілеспрямованим, щоб в подальшому вони могли розуміти важливість даного навчання.

Результат економічного виховання буде проявлятися в правильному відношенні дитини до праці; в її поведінці при вирішенні питань витрачання будь-яких ресурсів: одягу, взуття, грошей, води, електроенергії, їжі, часу, здоров'я та ін.

Школярі завдяки правильному економічному вихованню усвідомлюють, що залежність добробуту людини безпосередньо залежить від якості праці. Крім того, школярі вчать розподіляти роботу за часом, правильно вимірювати час і витратити його, вчать організовувати робоче місце. Діти опановують різними прийомами, які, в результаті, у багато разів підвищують якість праці. Основи економіки це частина культури, без якої в сучасному світі буде дуже важко. Так, кожна дитина повинна розуміти і знати ці основи, мати певні навички. [22, с.61.]

Економічне виховання допомагає школярам усвідомити значення для людини природних ресурсів, і перейнятися розумним дбайливим ставленням до всієї природи. Вони отримують правильні уявлення про те, яка може бути власність, про кишенькові гроші і їх раціональне витрачання, про доходи та витрати сім'ї, про вартість майна навчального закладу, книг, витрат на ремонт школи і обладнання. [23, с. 41.]

Школяр в будь-якому випадку є учасником економічних процесів. Він ходить разом з батьками по магазинах, іноді самостійно робить покупки, це і є первинним економічним досвідом. Тут полягає завдання не в обсязі економічних знань, які даються дитині. В першу чергу, необхідно навчити її правильно розпоряджатися цими знаннями.

Дуже важливо щоб в економічному вихованні брала участь не тільки школа, а й батьки.

Володіння будь - яким «майном» розвиває в людині почуття відповідальності, і сприяє самостійності мислення. Саме тому батькам потрібно дотримуватися гарантії недоторканності власності дитини. Дитина повинна бути власником своїх речей, потрібно давати їй можливість розпоряджатися ними самостійно. Це повинно відноситись абсолютно до всього: грошей, книжок, іграшок тощо. Тобто, якщо раніше було домовлено, що будь-яка річ належить саме дитині - не можна її лаяти за те, що він вирішив цю річ комусь подарувати, або обміняти, або він її просто-напросто зіпсував. Лише усвідомлення наслідків своїх вчинків може в майбутньому утримати дитину від невірних кроків.

1.2. Потенційні можливості сучасної школи в рішенні проблеми економічного виховання школярів

Економічне виховання є необхідною умовою для існування в певній сфері життя суспільства - економіці. У процесі економічного виховання формується економічна культура, яка є необхідним компонентом для

існування людини в сучасних реаліях. Економічне виховання одночасно є самостійним типом виховання, необхідний для життя в певних умовах, і в той же час, виступає як частина загального виховання людини.

У нових для України економічних умовах підростає покоління схильне до дії багатьох чинників (політичних, економічних, соціальних, екологічних, моральних). З одного боку, сучасна людина змушений протистояти негативним аспектам економічної системи, а з іншого боку - бути активно в неї включеним, відстежуючи якісні і кількісні зміни. І те, і інше означає вирішення проблеми існування в даній системі.

В умовах інтенсивного пошуку шляхів економічного розвитку країни, що поєднують функціонування ринкових відносин і державного регулювання, у молоді виникає потреба у розвитку соціальної активності, громадянської ініціативи, підприємливості, здатності визначити своє майбутнє в реальних умовах.

Особлива роль у формуванні таких якостей особистості належить загальноосвітнім закладам. З цією метою в школах, ліцеях активно стали впроваджувати предмети економічного змісту. Однак проведений аналіз стану практики свідчить про те, що забезпечення необхідними економічними знаннями не дозволяє вирішити проблеми підготовки школярів до адаптації в динамічних соціально-економічних умовах нашої дійсності.

Потенційні можливості сьогоденної школи, соціальне середовище, не дозволяють учням мати достатній рівень економічної культури, економічні знання носять суто теоретизований характер, відірваний від реальної дійсності. Сучасні школярі не зможуть протистояти негативним явищам ринкового середовища. У зв'язку з цим виникла проблема формування таких цінностей, які сприяють моральній стійкості школярів до негативних явищ ринкової економіки. Тому формування економічної вихованості школярів у контексті морального розвитку набуває особливої значущості і вимагає ефективного керівництва педагогічним процесом [21, с. 121.]

На основі праць Аменд А. Ф., Васильєва Ю. К., Коджаспірова Г. М. та інших вчених виявлено, що економічним вихованням необхідно займатися цілеспрямовано і якомога раніше, так як воно є невід'ємною частиною життя кожного члена суспільства.

Економічне виховання стає базовим для сучасної освіченої і інтелекгентної людини, якій повина добре розуміти, що її особистий добробут і рівень розвитку суспільства, всіх сфер суспільного життя - в першу чергу - залежать від стану економіки і активної, свідомої особистої участі кожного члена суспільства в економічних відносинах.

На думку Сергєєвої Б. В. та Сучкова П. А., при низькій економічній грамотності населення, при відсутності навичок економічної діяльності та почуття відповідальності за соціально-економічний розвиток країни економічні перетворення неможливі. Тому економічним вихованням просто необхідно займатися з самого дитинства, плавно вводячи дитину в світ ринкових відносин.

Аналіз праць Гебекова Г. Х., Ковальової В. Є., Орлової Т. В. та ін. дозволив узагальнити їх основні ідеї та окреслити проблеми сучасного економічного виховання:

1. Формування економічної свідомості. Економічне виховання здійснюється через формування свідомості. Свідомість, на думку Підкасистого П.І., - найважливіша складова частина наукового світогляду. Воно забезпечує розуміння економічного життя всього суспільства, перетворює кожного трудівника в активного творчого учасника виробничого процесу.

Існує також думка, що економічне виховання - це організована педагогічна діяльність, спеціально продумана система роботи, спрямована на формування економічної свідомості учнів [22, с. 153].

В умовах вдосконалення виробничих відносин формування економічної свідомості підрастаючого покоління об'єктивно стає загальним і обов'язковим, однак ніхто ні в освітніх організаціях, ні в сім'ях не замислюється про те, як,

на якому матеріалі формувати економічну свідомість учнів і як встановити рівень його сформованості.

2. Формування економічного мислення. І.Б. Иткин, Е.Н. Кирилова, К.Я. Клепач, Н.П. Кулакова, Н.В. Михалкович, М.І. Михайлов, Л.П. Мельникова та ін. [25, с. 24] у визначенні економічного виховання відзначають, що його основою є формування економічного мислення, поведінки, якостей особистості, які необхідні їй у виробничо-економічній діяльності, а також і повсякденному житті.

Економічне виховання забезпечує розвиток економічного мислення, яке включає в себе здатність оперувати своїми думками, ідеями і елементами свідомості. А також сприяє формуванню моральних і ділових якостей, що утворюються в економічній діяльності: суспільної активності, підприємливості, ініціативності, господарського, дбайливого, чесного ставлення до суспільного надбання, раціоналізаторства, відповідальності, прагнення до високої рентабельності, високій якості, особистого успіху і благополуччя.

Аспект формування економічного мислення досить добре розроблений в теорії, але постає проблема, яким чином формувати економічне мислення, на якому матеріалі, які створювати ситуації для учнів, щоб можна було не тільки поступально розвивати економічне мислення, а й визначати рівень його сформованості в учнів.

3. Формування відповідального ставлення до праці. Е.Н. Кирилова, А.С. Прутченков, В.І. Ширинский та ін. [25, с.25] вважають, що економічне виховання виражається у ставленні до праці, його результатами, природою середовища, до часу. У процесі економічного виховання підростаюче покоління засвоює суму понять і уявлень про організовану і ефективну економіку, про розвиток продуктивних сил і виробничих відносинах, про чинне господарському механізмі в цілому.

Відповідальне ставлення до праці, в першу чергу, починає формуватися у дошкільнят і дітей молодшого шкільного віку, зі створення поважної оцінки

до праці своїх рідних і близьких, до праці оточуючих його людей і шкільного персоналу тощо. Діти повинні усвідомлювати, яких зусиль докладають старші, здійснюючи будь-яку роботу, поважати працю своїх батьків, мати уявлення про їх роботу.

Формувати позитивне ставлення до праці необхідно з історії про роботу батьків та з історії різних професій. Це повинні бути не поверхневі розповіді, а поглиблені. Дитина повинна розуміти, що кожна робота приносить блага, а щоб досягти цих результатів, необхідні великі зусилля, час, здоров'я та ін. Саме знання про професії і, в першу чергу, про роботу своїх батьків, сформують у дітей відповідальне ставлення до праці. Звичайно, вимагати від дітей дошкільного та молодшого шкільного віку вірних розумінь про працю в будь-якій професії ще зарано, але прагнути до того, щоб діти шанобливо ставилися до будь-якої праці, необхідно.

4. Формування системних економічних знань. Залучення дітей до економіки, початкову економічну освіту слід розглядати як один з факторів економічної соціалізації, що надає величезний вплив на відносини дитини до матеріальних і духовних цінностей, а також на становлення особистості дитини в цілому [21, с.15].

Курс економічних знань стає для школярів джерелом формування норм поведінки, розуміння і визнання демократичних цінностей, поваги права власності, етичних норм підприємництва. Неможливо уявити собі цілісний світогляд сучасного школяра без знання основ економічних відносин, інститутів, процесів, існуючих і таких, що розвиваються в країні і за її межами [27, с.137].

За рахунок економічної освіти діти молодшого віку осмислюють цінність природних ресурсів, розуміють, що стосунки з природою мають бути дбайливими. Діти знаходять початковий образ про форми власності, прибутку, накопичення коштів, домашніх витратах і доходах, розсудливих покупках, раціональні витрати грошей, тощо.

Результативність економічного виховання залежить від його суворой послідовності, регулярності, навчальної програми та позакласних заходів, від індивідуальних можливостей дітей та професіоналізму вчителя.

Аналіз першоджерел про економічну освіту переконує, що підростаючому поколінню необхідні системні економічні знання, проте в освітніх організаціях в навчальному плані дуже мало приділяється годин для вивчення економіки (за рахунок шкільного або учнівського компонентів базисного навчального плану), багато шкіл обмежуються програмами з дисципліни «Суспільствознавство», де відводиться по 5-6 уроків економіки в рік, та й то не в кожній паралелі.

5. Формування адаптаційних якостей особистості. У шкільний період життя дитина повинна не тільки придбати певний обсяг покладених програмою знань і умінь, а й підготуватися до подальшого життя в суспільстві. Навряд чи хто-небудь стане сперечатися з тим, що для цього нерідко виявляються більш важливо не знання, як такі, а вміння будувати гармонійні відносини з іншими людьми, знаходити своє місце в соціумі. Напевно, всі зустрічали колишніх відмінників, що володіють високим загальним, але низьким соціальним інтелектом, безпорадних в соціальних контактах і тому часто не цілком щасливих. Це відбувається багато в чому через те, що в школах звертається явно недостатня увага на соціальний розвиток учнів, на їх підготовку до подальшого життя серед людей. Тим часом, саме в школі, де дитина проводить майже весь час в колективі однолітків, є великі потенційні можливості для такої роботи [26, с. 13].

Економічне виховання та економічну освіту, які дитина отримує в сім'ї, в школі, сприяють його адаптації, тобто полегшує здатність дитини входити в світ дорослих, гармонійно включатися в систему сформованих в суспільстві соціально-економічних відносин.

6. Формування підприємницьких якостей. Інший засіб економічного виховання - залучення дітей в процес економічних відносин. Взаємодіючи з

батьками, діти проявляють своє ставлення до бюджету сім'ї, до речей особистого користування.

У суспільно корисній праці вони вступають у відносини один з одним, з дорослими учасниками виробництва, дбайливо ставляться до знарядь праці, меблів, інвентарю.

Необхідно домагатися усвідомлення дітьми цих відносин з позицій моральності і їх економічного значення. Необхідність залучення дошкільнят до економіки пов'язана з тим, що їм доведеться жити в XXI столітті з його складними соціальними і економічними взаємовідносинами. Вони зіткнуться з різними ситуаціями, які зажадають самостійного прийняття рішень, а значить, вміння раціонально використовувати свій час і творчо мислити. Знайомство дошкільнят з основами економіки допоможе сформувати у них ділові якості, розвине навички орієнтації в реальному житті, в подіях, що відбуваються [28, с.52].

Перші економічні знання дитина отримує в сім'ї. Вона дізнається про своїх рідних, їх професійну діяльність та сімейний стан.

Говорити з дитиною про економіку потрібно на зрозумілій йому мові. Дошкільник знайомиться з поняттями "зарплата", "пенсія", "стипендія", "гроші", "бюджет". Йому необхідно розповісти, що сімейний бюджет складається з грошей, які отримують всі члени сім'ї (зарплата, пенсія, стипендія) [28, с. 54].

Навчання дітей основам економічної діяльності, придбання в ході цього навчання найважливіших життєвих навичок і компетенцій повинні розглядатися як позитивний результат, що визначає соціальну успішність дитини в майбутньому. А де, як не в сім'ї та школі, він може придбати всі ці навички та компетенції.

Формування даних компетенцій - складний і комплексний процес, який залежить від різних чинників, серед яких ключовими є: професійні якості викладача економічних дисциплін в школі, цілеспрямована підготовка педагогів до такого напрямку, робота класного керівника, виховна система

установи, психолого-педагогічна і батьківська підтримка лідерських і ділових якостей, вміння працювати в команді, бажання постійно вчитися і розвиватися [11, с.89].

Підприємництво, як особливий тип економічної діяльності, має величезний «освітнім потенціалом для розвитку людських ресурсів» [28, с.11] і навчати основам цієї діяльності дітей в сім'ї - значить розвивати їх людський ресурс.

Таким чином, основними проблемами сучасного економічного виховання стають: формування економічної свідомості, економічного мислення, відповідального ставлення до праці, отримання системних економічних знань, вдосконалення адаптаційних і підприємницьких якостей особистості. Окреслені проблеми повинні вирішуватися на державному рівні, проте і сім'я може досягти значних успіхів, якщо батьки зацікавлені в цілеспрямованому економічному вихованні своїх дітей.

В сучасних умовах потреба в економічних знаннях зросла настільки, що ігнорувати дану необхідність не представляється допустимим. Існує кілька реальних проблем, які свідчать про важливість і значущість вирішення питань загального економічного виховання молоді, в яких школа може надавати реальну підтримку учням [32, с. 55]:

1. У період постійного і безперервного перетворення економічної системи держави багаторазово зросла необхідність орієнтації дітей і підлітків в нових соціально-економічних умовах, проте в навчальному плані багатьох російських шкіл до сих пір немає окремого предмета «Економіка», який допомагав би вирішувати цю складну проблему;

2. Значний негативний вплив соціальних інститутів на економічне свідомість дитини, рівень його економічної культури роблять значущий формуючий вплив на підростаюче покоління. Основні канали соціалізації вкрай суперечливі. Цьому слід протиставити приклади більш раціональних цивілізованих відносин, моделюючи їх і пояснюючи учням ціннісні орієнтації, які лежать в основі цих відносин;

3. В умовах ринкової економіки існує необхідність формування у молодого покоління установки на постійне професійне зростання, готовності до неодноразової зміни професії і виду діяльності, тобто більшої соціальної мобільності і рухливості в порівнянні з попередніми поколіннями.

4. Економічне виховання часто відірване від практичної діяльності, зокрема, від реального праці за наймом (або підприємницької діяльності), який для багатьох школярів залишається лише формальністю, часто мало привабливою. Серед педагогів і батьків до цих пір не закінчилася дискусія про те, чи слід оплачувати працю школяра. Неоплачена праця школяра створює в його свідомості неправильну «економічну картину». Учні не отримують економічних знань в достатньому обсязі, що не оволодівають навичками і вміннями, необхідними для економічної діяльності, у них не формуються економічні компетенції;

5. Суть економічного виховання багатьма педагогами зводиться лише до формування звички економити ресурси. Це, безумовно, важливо і необхідно виконувати, але цим напрямком не вичерпується вся система економічного виховання, яке, в першу чергу, спрямована на вміння самостійно аналізувати економічну ситуацію в країні і приймати адекватні рішення в ситуації, що склалася;

6. Формування економічної культури школярів доцільно проводити відразу за всіма складовими (свідомість, переконання, діяльність, ціннісні орієнтації). Відсутність належної уваги до одного з них може привести до формування особистості глядача або прагматика, задовольняється лише одержуваною користю, без урахування наслідків своєї діяльності.

Таким чином, в даний час виникла гостра необхідність переосмислити накопичений досвід і на цій основі здійснити подальший пошук засобів і методів вирішення проблеми економічного виховання учнів, в чому зацікавлені не тільки педагоги-практики, а й самі навчаються і їх батьки.

1.3. Особливості економічного виховання старшокласників на уроках технологій

Економічне виховання підрастаючого покоління направлено на розкриття особистісних можливостей учнів, а саме: економності, підприємливості, працьовитості, ощадливості. Різні глобальні та локальні зміни в економічній системі вимагають інновацій в галузі освіти і виховання, які засновані на сучасних наукових уявленнях, ідеях і знаннях.

Однак, на даний момент, можливості вивчення економіки в школі обмежені особливостями базового навчального плану та рамками регіонального шкільного компонента.

Відповідно державного освітнього стандарту України, процес вивчення даної дисципліни передбачає формування в учнів досвіду застосування отриманих знань і умінь для визначення власної позиції в економічному житті суспільства, підвищення мотивації до високопродуктивної, наукомісткої трудової діяльності.

Можливість вивчення деяких економічних понять закладена в освітній галузі «Технологія», в структуру якої включені питання економічної освіти і виховання. Основною метою освітньої галузі «Технологія», є підготовка учнівської молоді до самостійної трудової діяльності в нових економічних умовах, виховання і розвиток ініціативної, творчої, заповзятливої особистості, здатної визначати потреби і можливості своєї діяльності; адаптуватися до постійних змін навколишнього економічного середовища; знаходити і використовувати необхідну інформацію; висувати ідеї вирішення виникаючих завдань; самостійно вирішувати економічні питання повсякденного життя; найефективніше використовувати свої можливості на благо себе і суспільства.

Протягом всього курсу вивчення предмета «Технології» приділяється увага економічному вихованню. В процесі виконання різних видів робіт передбачено навчання школярів раціональним способам обробки матеріалів -

економній розмітці і розкрию, вибору технологічних конструкцій, економного режиму обладнання.

Економічне виховання нерозривно пов'язане з трудовим та є його природним доповненням і продовженням. Учні на власному досвіді пізнають, що справжню цінність для людини має лише те, у що вкладено власну працю. Як, справедливо зауважив Рябінін Н.П. : «Людина пізнає економічні закони, поняття і категорії у трудовій діяльності. Ефективне економічне виховання можливе лише в процесі праці, або ж воно стає формальним, перетворюється в передачу і засвоєння певної суми знань».

В основі економічної підготовки в школі лежить практична діяльність учнів. У сучасному суспільстві існує потреба в активних, діяльних людях, які могли б швидко пристосовуватися до мінливих трудових умов, виконувати роботу з мінімальними енерговитратами, здатних до самоосвіти, саморозвитку.

На уроках і в позаурочній діяльності застосовується метод проєктів, який формує інтерес дітей до навчання через організацію їх самостійної діяльності, постановки перед ними цілей і проблем, вирішення яких веде до появи нових знань і умінь.

Проєкт передбачає і націлює учнів на раціональне і економне використання матеріалів, визначення собівартості виробленої продукції і розрахунок рентабельності, пошук резервів підвищення ефективності праці.

Економічна діяльність може носити як пізнавальний, так і творчий характер, що досягається головним чином в процесі трудового навчання.

В даний час в загальноосвітніх школах склалася певна система економічного виховання молодого покоління, яка включає в себе:

- економічне виховання в процесі загального політичного навчання;
- економічне виховання в процесі суспільно-корисної, продуктивної праці;
- економічне виховання під час позакласної виховної роботи з учнями;
- економічне виховання в сім'ї.

Професор І. А. Сасова в своїй книзі «Економічне виховання школярів в процесі трудової підготовки», підкреслила значимість економічного виховання. Вона пише: «В процесі економічного виховання повинні вироблятися такі якості особистості, як ощадливість, дисциплінованість, діловитість, організованість, відповідальність, підприємливість та ін. [10, с.45].

Аналізуючи зміст навчальних програм, підручників і методичних посібників з технологій, можна зробити висновок, що найбільш раціональний варіант формування економічно значущих якостей особистості може бути забезпечений цілісною системою підготовки, основними компонентами якої є вивчення курсу «Технології» і внутріпредметних і міжпредметних зв'язків предметів технології.

При розробці системи формування економічно значущих якостей в учнів необхідно виходити з таких принципів методичних принципів побудови єдиних цілеспрямованих систем: кожен окремий компонент системи повинен бути цілеспрямованим, тобто кожна з відібраних одиниць структури економічної і технологічної підготовки учнів до економічної діяльності особистості, виконуючи певну функцію, служить єдиній меті - формуванню економічно значущих якостей у випускників школи як структури готовності до здійснення економічної діяльності після закінчення школи.

Розробка системи економічного виховання особистості в учнів загальноосвітніх шкіл здійснювалася на основі вивчення досягнень педагогічної науки з урахуванням потреб і запитів економічного життя суспільства, використання досвіду і практики загальноосвітніх шкіл. Економічне виховання старшокласників формує економічно значущі якості особистості, необхідні для здійснення економічної діяльності після закінчення середньої школи.

У шкільній програмі з технологій (трудове навчання) сформульовані загальні цілі:

- формування практичних умінь і навичок науково-технічних і науково-технологічних знань, необхідних для залучення учнів до суспільно-корисної, продуктивної і особистісно-значущої праці і підведення їх впритул до оволодіння певною професією;

- виховання працьовитості, свідомого ставлення до праці, власності, до матеріальних і духовних цінностей та ближнього ставлення до природи, високих ідейно-моральних і економічних якостей особистості учнів;

- розширення політехнічного кругозору учнів і розвиток їх творчих здібностей на основі взаємозв'язку трудового навчання і технологій з основами наук;

- активне ознайомлення учнів з масовими робітничими професіями, формування у них стійких професійних інтересів до певних видів праці.

Завдання економічного виховання учнів на уроці технологій (трудового навчання) реалізуються в декількох напрямках:

- ознайомлення учнів з основними положеннями економічної політики уряду, проблемами економічного розвитку держави, області, міста, району;

- навчання учнів основам конкретної економіки, тобто формування у них понять про собівартість, прибуток, рекламу, аналіз ринку, госпрозрахунок, продуктивність праці, рентабельність підприємств, заводів, фабрик і фірм, план заходів та ін.

- виховання в учнів бережливого ставлення до будь-якого виду власності, прагнення працювати творчо і ефективно;

- виховання в учнів екологічної культури, включення їх до заходів щодо збереженню навколишнього природного середовища.

Вищевикладені завдання економічного виховання реалізуються на уроках і заняттях технологій, тобто вчителі та викладачі вчать учнів економити матеріали, час, електроенергію, дбайливо ставляться до обладнання, інструментів, пристосувань, особистих і чужих речей, проводять бесіди, зустрічі, екскурсії для знайомства учнів з новаторами виробництва, фермерами, підприємцями, активно беруть участь в економії виробничих

засобів і в створенні матеріальних благ і духовних цінностей, учням на конкретних прикладах розкриваються основні поняття, що відносяться до економіки організації і планування тієї галузі виробництва, по якій учні отримують одну з масових робітничих професій[31, с. 42.]

На основі формування вищевикладених економічних понять, знань, умінь і навичок в учнів поступово і системно формуються і розвиваються такі економічно значущі якості особистості, як наполегливість, цілеспрямованість, точність, акуратність, винахідливість, підприємливість, ощадливість, раціональність, економність, діловитість, самостійність, пунктуальність, розважливість, ініціативність, чесність, дисциплінованість, працьовитість, розважливість, дбайливість, ввічливість, сумлінність, відповідальність та ін.

Економічне виховання учнів повинно забезпечити рішення цілого комплексу задач:

- 1) озброювати школярів економічними знаннями, вміннями і навичками;
- 2) включати учнів в справжні виробничі відносини, забезпечувати можливість реальної економічної діяльності;
- 3) прищеплювати навички раціональної організації і використання бюджету часу;
- 4) виховувати економне, свідоме ставлення до продуктам праці, матеріальним цінностям і довкіллю;
- 5) формувати вміння порівнювати потреби з економічними можливостями їх задоволення;
- 6) формувати вміння працювати і жити в колективі;
- 7) виховувати прагнення до технічної творчості, що забезпечує підвищення продуктивності праці і якості роботи;
- 8) домагатися відповідності професійних намірів школярів їх особистим інтересам і потребам суспільства [31, с.16].

Ці завдання були визначені в кінці 80-х років минулого століття. На початку 90-х, у зв'язку з появою і розвитком ринкових відносин, зміною

суспільно-політичної формації, вони змінювалися і коректувалися. Розглянемо їх зміна з точки зору сьогодення.

Рішення першої з названих завдань економічного виховання школярів ускладнюється, як було сказано вище, тим, що в ряді шкіл ще не введений предмет «Основи економічних знань», що дає комплексні економічні знання. Тому в тих школах, де економіка не викладається, одним з напрямків в економічній підготовці школярів є підвищення рівня економічних знань за рахунок посилення міжпредметних зв'язків, особливо з технологією.

Використання міжпредметних зв'язків в економічній освіті школярів має педагогічну і методичне значення, так як сприяє раціональній постановці навчання, показує взаємозалежність і взаємозв'язок між науками про природу і суспільство, підвищує ефективність економічної освіти.

Розглядаючи друге завдання економічного виховання - включення учнів в справжні виробничі відносини, розглянемо поняття економічної діяльності, яка має велике значення у формуванні економічного мислення. Економічна діяльність учнів - це свідоме застосування на практиці сформованих економічних знань, умінь і навичок і прояв економічно значущих якостей особистості [30, с.28].

Метою економічної діяльності є створення умов для отримання найбільшої кількості суспільно значущого продукту при найменших затратах праці і матеріальних засобів. У зміст економічного виховання школярів входить:

- планування майбутньої роботи, розрахунок необхідних матеріалів, заготовок, інструментів, пристосувань, вибір необхідного обладнання та визначення режимів його роботи;
- контроль за виконанням технологічних процесів;
- облік і оцінка виробленої продукції за кількістю і якістю;
- техніко-економічний аналіз допущених в роботі прорахунків, пошук і колективне обговорення шляхів і засобів зниження матеріальних і трудових витрат, підвищення продуктивності праці.

Більш активно вивчаються питання економіки, коли праця є продуктивною, так як в його процесі створюються певні матеріальні цінності. Обов'язковим елементом при цьому є планований, нормований, рентабельність. Велике значення має, на наш погляд, практичне впровадження елементів підприємницької діяльності в навчальний процес. Це може досягатися як за допомогою ділових ігор безпосередньо на уроках технологій, так і при навчанні в ході випуску корисної продукції.

Третє завдання економічного виховання школярів - раціональна організація і використання бюджету часу. На сучасному етапі, коли різко зростає потік інформації і ускладнено зміст різних видів людської діяльності, економія часу має особливо важливе значення. Ощадливе ставлення до часу - невід'ємна умова для всебічного розвитку особистості. Неробство, невміння зайняти свій вільний час суспільно корисною діяльністю призводить до недисциплінованості, неорганізованості і навіть до правопорушень.

К.Д. Ушинський свого часу рішуче засуджував таке «припровадження часу, коли людина залишається без роботи в руках, без думки в голові, тому що в ці хвилини псується голова, серце і моральність» [32, с.25].

Четверта задача економічного виховання школярів - виховання господарського ставлення до праці і матеріальних цінностей. Випускник школи повинен мати загальне уявлення про сучасні методи господарювання, володіти практичними вміннями і прийомами ощадливості, економності, економності. Це повинно виявлятися в небайдужість до всього того, що відбувається, в активній життєвій позиції, в свідомому, відповідальне ставлення до праці і його результатів. В даний час ця проблема вимагає серйозного посилення уваги з боку школи, виховних установ, засобів масової інформації, сім'ї.

Наступне завдання економічного виховання школярів - формування у них розумних потреб, викорінення споживацької психології, яка вразила певну частину молоді. В останні роки ця проблема ще більше загострилася, і одним шкільним вихованням її не вирішити, потрібна чітка програма з боку держави

і контроль за її виконанням. Поки рішення цього питання покладається на школу.

Для того щоб більш ефективно виховувати розумні потреби, вчителю необхідно знати і враховувати інтереси, стимули і ціннісні орієнтири, мотиви і звички молоді. Важливо навчити молодь порівнювати особисті інтереси зі своїм трудовим внеском і реальними можливостями суспільства. Для цього треба частіше ставити школярів в такі умови, коли вони в процесі своєї праці могли б оцінити вартість речі і величину трудових зусиль, витрачених на її виробництво.

Важливим завданням економічного виховання є вироблення у школярів потреби і вміння жити і працювати в колективі. Виховання ощадливості, діловитості, підприємливості неможливо без включення школярів в процес колективної діяльності. Колективне виконання трудових завдань виховує в учнів почуття відповідальності за доручену справу, дозволяє за рахунок поділу і кооперації праці підвищувати продуктивність, використовувати передові прийоми праці.

Одним з основних засобів економічного виховання в колективі є спільна участь школярів в організованому продуктивній праці, а також у розподілі та витрачання коштів, зароблених колективом. Уміння учнів оцінювати результати колективної праці, аналізувати його ефективність, виявляти шляхи підвищення продуктивності праці є запорукою успішної роботи в майбутньої трудової діяльності.

Для формування основних техніко-економічних навичок учням перш за все треба навчитися цінувати час, раціонально використовувати інструменти і матеріали, вміло організовувати свою діяльність, робоче місце, застосовувати передові прийоми і методи праці, швидко і грамотно читати технічну документацію.

Суттєвою завданням економічної підготовки є залучення школярів в технічна творчість. Воно дозволяє побачити ефект від впровадження раціоналізаторських пропозицій, включає учнів в різного роду розрахунки,

показує можливості зниження витрат часу, матеріалів, трудових зусиль, електроенергії і т. П. Від впровадження пристосувань і вдосконалення технологічних процесів.

Зміст, методика навчання та організація технічної творчості школярів не має прямого зв'язку з економічним вихованням, а впливає на нього опосередковано. Є достатньо підстав розглядати раціоналізаторську діяльність як один з найважливіших напрямків економічного виховання, так як результат її виражається не тільки в удосконаленні знарядь і засобів праці, але також в підвищенні економічних показників шкільного та промислового виробництва [33, с. 21.]

Одним з напрямків економічного виховання учнів можна вважати профорієнтаційну роботу в школі, так як правильний вибір професії сприяє підвищенню ефективності та якості праці, а незадоволеність обраною професією призводить до зниження самооцінки працівника і плинності кадрів.

Важливо, щоб учень не був постійно зайнятий тільки однією справою, а міг пройти практику на кількох місцях. Побути як в ролі виконавця, так і організатора виробництва, щоб відчутти «смак» до того чи іншого виду діяльності і визначити, де йому подобається, де краще виходить, до чого є здібності.

Економічна спрямованість профорієнтаційної роботи дозволяє знайомити школярів з питаннями економіки і організації виробництва, правильно обрати професію на основі конкретних даних про галузі і характер діяльності найближчих підприємств, їхні потреби в кадрах.

В даний час слід відмовитися від валової профорієнтації, вираженої у зазиванні молоді на вакантні, непристижні трудові пости: узагальненої моделі підготовки учнів до вибору професії, професійної кар'єри, що не враховує індивідуальні запити особистості, яка ігнорує кошти диференційованого індивідуального підходу.

У зв'язку зі зміною загального напрямку соціально-економічного розвитку, до випускника школи, який обрав робітничу спеціальність,

пред'являються вимоги вміти адаптуватися у швидкоплинній технічній виробничій ситуації.

Для сучасного робочого важлива функціональна грамотність, мобільність, професійна і психологічна готовність до постійного перенавчання. Але перенавчання передбачає не тільки придбання знань, воно передбачає певну базу, фундамент знань, що дозволяє оперувати ними, нарощувати їх, при необхідності швидко змінити спеціальність.

Після закінчення школи випускник отримує нового профорієнтатора – ринок, який диктує свої умови, пропонує ті робочі місця, які йому необхідні, підлітку належить вже вибирати із запропонованого з урахуванням своїх інтересів, нахилів та здібностей [34, с. 121.]

В останні роки школа, що мала хороший досвід трудового виховання школярів спільно з навчально-виробничими комбінатами, частково втратила базу, на якій цей досвід виростав. Ослаблена, а в більшості шкіл втрачено зв'язок трудового навчання (технології) з практикою безпосередньо на підприємствах. У ряді областей зменшилася кількість навчально-виробничих комбінатів, які вирішували завдання економічного виховання учнів в процесі продуктивної праці.

Введення предмета «Технології» передбачає формування усіма наявними в арсеналі навчального закладу силами і засобами особистості, яка може легко адаптується, жити і працювати в нових соціально-економічних умовах.

Під час трудового навчання на уроках технологій виникає об'єктивна необхідність використовувати набуті раніше в основах наук знання та поняття, які здавалися школяреві абстрактними, а ще й розширити і поглибити економічні вміння організації та обліку праці.

Можливості для формування економічного мислення простежуються протягом усього предмета «Технології». В процесі виконання різних видів робіт передбачено навчання школярів раціональним способом обробки

матеріалів - економічній розмітці і розкрию, вибору оптимальної технології, економічного режиму обладнання.

Розвитку економічного виховання учнів сприяє робота з творчими проектами. Можливі теми творчих проектів мають охоплювати всю область раніше набутих знань, умінь і навичок в комплексі протягом кожного року навчання, і не тільки з технологій і загальноосвітніх дисциплін, а й по культурі, екології, економіці, естетиці, сучасному дизайну, ергономіці та ін. - всім тим знанням, які придбав школяр за минулий рік і попередній час не тільки в школі, але і в сім'ї, і в суспільстві [38, с.49].

Залежно від напрямку проекту проводиться відповідне економічне обґрунтування. Їм може бути маркетингове дослідження, розрахунок собівартості виробу, розробка рекламного проспекту, тощо.

Певна роль в економічному вихованні учнів шкіл відводиться діловим іграм. Ділові гри є педагогічним засобом, інтенсифікує навчальну діяльність. Вони проводяться з метою моделювання певних управлінських, економічних, психологічних, педагогічних ситуацій, їх аналізу і вироблення оптимальних дій в подальшому.

Ділові гри активно впроваджуються на уроках технологій, економіки, у позакласних заходах. Участь в таких заходах є великим взаєморозумінню, зміцненню добрих взаємин між педагогами та учнями, сприяє відпрацюванню операційних умінь і навичок підприємницької діяльності.

Таким чином розглянуті особливості економічного виховання старшокласників на уроках технологій та реалізація можливостей навчального предмета «Технології» в економічному вихованні учнів загальноосвітніх шкіл полягає у:

- посиленні уваги учнів до тих компонентів змісту предмета, які особливо значущі для теорії і практики проблеми економічної освіти і виховання учнів;

- створення ситуацій, які спонукають учнів осмислювати і виконувати по ходу засвоєння технологічного матеріалу завдання з економічним змістом;

- застосування різноманітних форм і методів навчання з метою активізації пізнавальної діяльності учнів по засвоєнню матеріалів з економічним змістом;
- аналіз та оціночні судження вчителями технологій діяльності учнів в області засвоєння знань і застосуванні їх у практичній діяльності;
- виявлення зв'язку між засвоєнням основного (технологічного) та економічного матеріалів.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Методичні умови економічного виховання старшокласників на уроках технологій

В умовах науково-технічного прогресу головним фактором розвитку народного господарства є людина. З цього приводу в даний час суспільство поставило перед школою завдання, яке полягає в підготовці випускників, здатних здійснити глибокі зміни в народному господарстві, пов'язані з ринковою економікою, жити і трудитися в нових економічних умовах. Це завдання є одним з найбільш актуальних і його успішне рішення залежить, перш за все, від діяльності загальноосвітніх шкіл, що становлять основу всієї системи освіти.

Вивчення досвіду ряду шкіл Одеської області показало, що робота з економічної освіти та виховання учнів ведеться не належним чином, тому що, по-перше, випускники педагогічних вузів слабо підготовлені до цієї роботи, по-друге, в школах ця робота вчителями проводиться несистематично і неплановірно. Тому й виникла невідповідність між вимогою суспільства до школи з підготовки економічно освічених і вихованих випускників і можливостями загальноосвітніх шкіл з економічного навчання та виховання учнів.

Все це об'єктивно вимагає всебічного вдосконалення і поновлення процесу підготовки молодого покоління до економічної діяльності [41, с. 29.]. Незважаючи на досить ґрунтовне дослідження проблеми економічної освіти і виховання молодого покоління, є ще ряд невирішених питань:

- ще недостатньо глибоко вивчені і розкриті функціональні можливості шкільного курсу технологій з економічного виховання;
- вдосконалення розробки системи і структури основних економічних якостей, сформованих в процесі вивчення шкільного курсу технологій;

- досить мало приділено уваги розкриттю ролі предметних і внутріпредметних зв'язків шкільних предметів в економічному навчанні та вихованні школярів, розробці навчально-виховних системи економічної освіти і виховання учнів в процесі вивчення шкільного курсу технологій.

У процесі констатуючого експерименту нами були отримані дані про рівні сформованості в учнів економічних якостей. Їх показники коливаються від 2,9 до 3,3, тоді як мінімальною градацією оптимального рівня вважається 3,5 бали[41, с. 31.]

Вивчення та аналіз наукових джерел та передового досвіду ряду шкіл Одеської області з даної проблеми показали, що проблема економічної освіти і виховання учнів старших класів недостатньо глибоко вивчена і вимагає подальшого вивчення та вдосконалення.

В ході дослідження нами були здійснені систематизація та теоретичне узагальнення отриманих матеріалів, перевірка окремих положень і висновків, програм і методичних рекомендацій, розроблених в ході дослідно-експериментальної роботи. Був проведений завершальний (уточнюючий) експериментальний зріз.

Основною базою наукового дослідження була кафедра технологічної і професійної освіти та загальнотехнічних дисциплін Ізмаїльського державного гуманітарного університету, а також середні загальноосвітні школи та політехнічний ліцей міста Ізмаїл Одеської області.

Специфіка економічного виховання полягає у його тісному взаємозв'язку з економічними сторонами суспільного життя, яке змушує нас звернутися до економічного вчення, де знаходять пояснення закони, зумовлюють розвиток даної сфери.

В основі категорії економічного виховання лежать економічні закони, які виражають сутність виробничих відносин; К.Маркс назвав «першим економічним законом на основі колективного виробництва ... законом навіть в набагато більш високого ступеня»- закон економії часу. Сутність закону

економії часу полягає в необхідності скорочення робочого часу на виробництво матеріальних благ.

Економія робочого часу складається з економії як живої, так і матеріалізованої праці. Під живою розуміється праця, яка безпосередньо витрачається на виробництво тих чи інших матеріальних благ, під уречевленою - працею, яка була витрачена в минулому (машини, будівлі, споруди, сировина, матеріали, паливо, електроенергія та ін.).

Отже, закон економії часу передбачає скорочення живої і матеріалізованої праці в загальній масі на одиницю продукції, що випускається. Він передбачає підвищення продуктивності праці, що є найважливішим і головним [42, с. 19.]

При визначенні критерію сформованості основних економічно значущих якостей в учнів ми виходили в основному з критеріїв, які запропоновані Сасовою І.А. [7, с. 109]. Вона пропонує користуватися наступними критеріями в оцінці економічної вихованості школярів:

- рівень знань основних напрямків економічної політики суспільства на сучасному етапі;
- оволодіння комплексом економічних понять, категорій, законів, доступних даному віку школярів і закладених в систему навчально-виховної роботи школи;
- ступінь оволодіння економічними вміннями, спрямованими на вдосконалення виробництва і праці, на отримання більш високих показників (вміння планувати роботу;
- раціонально використовувати обладнання, матеріали, інструменти, цінувати час, економити і берегти матеріальні цінності; використовувати передові прийоми праці;
- враховувати і контролювати виконання показників шкільного виробництва;
- аналізувати хід і результати роботи; знаходити резерви підвищення продуктивності праці і т.д.);

- рівень сформованості економічно значущих якостей особистості (працелюбіє, ощадливість, економність, розважливість, організованість, діловитість, дисциплінованість, відповідальність, підприємливість і т.д.) [44, с. 56.]

Кожен з виділених критеріїв включає ряд показників, що відображають його найбільш істотні сторони, якісні та кількісні характеристики.

З метою дослідження динаміки розвитку в учнів економічно значущих якостей нами розроблена система оцінок і критеріїв.

Як критерії виділені наступні показники:

1. Усвідомлення необхідності економічно значущих якостей особистості в підвищенні ефективності своєї економічної діяльності.

2. Систематичність використання і застосування економічно значущих якостей у своїй економічній діяльності.

3. Наявність організаторських здібностей в здійсненні економічної діяльності.

4. Наявність вміння аналізувати результати своєї економічної діяльності.

5. Наявність вміння планувати свою економічну діяльність.

6. Наявність вміння виявляти резерви підвищення ефективності своєї економічної діяльності.

7. Самостійність у вирішенні економічних завдань.

8. Активність і творчий підхід до підготовки та проведення економічної операції.

9. Швидкість виконання економічних операцій.

На основі розроблених критеріїв нами були визначені чотири рівні сформованості економічно значущих якостей;

1. - високий рівень (відповідний оцінці «5»)

2. - середній рівень (відповідний оцінці «4»)

3. - низький рівень (відповідний оцінці «3»)

4. - негативний рівень (відповідний оцінці «2») [45, с. 61.]

З урахуванням вищевикладеного були визначені групи учнів за рівнями сформованих економічно значущих якостей особистості. Охарактеризуємо їх.

Високий рівень (відповідний оцінці «відмінно»). Учні добре усвідомлюють необхідність економічно значущих якостей особистості в підвищенні ефективності своєї праці і своєї економічної діяльності. Володіючи цими якостями і систематично використовуючи їх у своїй трудовій та економічної діяльності, керуючись суспільно значущими мотивами, школярі часто виступають організаторами трудових справ, здійснюють економічну діяльність в органах учнівського самоврядування, є організаторами змагання, беруть участь в плануванні робіт, раціоналізаторської діяльності визначення учнівських норм, контролі якості продукції та ін. Вони вміють аналізувати результати своєї праці та своєї економічної діяльності, виявляти резерви підвищення ефективності трудової та економічної діяльності. є важливим структурним компонентом в системі готовності учнів до економічного життя і діяльності, тому вивчення системи їх формування в учнів є необхідним в структурі економічної підготовки випускників школи.

Середній рівень (відповідний оцінці «добре»): Школярі мають уявлення про економічні поняття, але не завжди можуть пояснити їх; у них спостерігається нестійкий інтерес до потреб своєї сім'ї, праці батьків; наявні у них знання нечіткі, неконкретні, поверхневі, учні задають питання про оточуючі явища тільки після активізації педагогом пізнавального інтересу за допомогою ігрових ситуацій, вправ, творчих завдань; вони мають досить уявлень про навколишній світ, але не вміють використовувати наявні знання в грі; під керівництвом дорослого здатні організувати свою діяльність, своєчасно виконують доручення; сумлінно ставляться до матеріальних цінностей, але більшу турботу проявляють до речей особистого користування; енергійні, ініціативні, вміють творчо підходити до роботи, але доручену роботу виконують сумлінно, своєчасно тільки під керівництвом вчителя;

активність вони виявляють не завжди, проте здатні виявляти наполегливість у досягненні мети.

Низький рівень (відповідний оцінці «задовільно»): школярі не можуть пояснити сенсу економічних понять, не виявляють інтересу до потреб своєї сім'ї, праці батьків, навколишніх явищ сучасного соціуму, не вживають в мові економічні слова; не виявляють інтересу до продуктивної діяльності, ведуть себе тільки як сторонні спостерігачі; не доводять розпочату справу до кінця, не вміють домовлятися в процесі виконання спільних трудових дій, швидко втрачають інтерес до праці і залишають свою роботу, невиконаною; не схильні до бережного ставлення до особистої та суспільної власності; при виконанні роботи не виявляють будь-якої зацікавленості в її результатах; безвідповідальні, безініціативні, не виявляють наполегливості в досягненні мети [44, с. 30.]

Негативний рівень (відповідає оцінці «незадовільно»). Учні вважають економічно значущі якості особистості непотрібними. Ігнорують участь у змаганні, аналізі результатів трудової та економічної діяльності або виконують це формально і неякісно. Від завдань і доручень по економічній діяльності відмовляються.

Таким чином, визначені критерії економічної вихованості учнів представлені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Критерії та показники економічної вихованості школярів

Критерії	Показники
Знання про економічну дійсність	<ul style="list-style-type: none"> • знання потреб сім'ї; • уявлення про працю батьків; • уявлення про економічні поняття; • прояв інтересу до навколишніх явищ сучасного соціуму.
Економічні уміння	<ul style="list-style-type: none"> • відображення наявних знань у навчальній, ігровій, продуктивної діяльності і вміння спиратися на ці знання в поведінці; • спілкування з дорослими і однолітками, здатність до вибору, взаємодопомога, вміння знаходити своє місце в загальній справі, прагнення до співпраці, досягнення поставленої мети.

Морально-економічні якості особистості	<ul style="list-style-type: none"> • прояв ощадливості, відповідальності, діловитості, підприємливості; • оцінка прояви цих якостей у однолітків.
--	---

Для підтвердження ефективності методики економічного виховання школярів був проведений педагогічний експеримент.

У процесі експерименту вирішувалися такі завдання:

1) виявити вихідний рівень економічної вихованості старших школярів

Зведені результати експериментальної та контрольної груп на констатуючому етапі експерименту представлені на рис. 1.

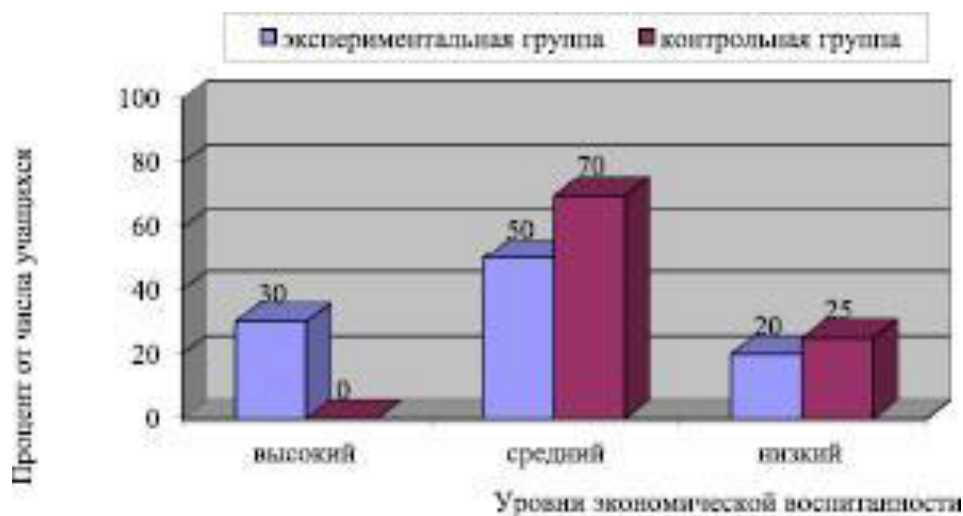

Рис. 1. Загальні результати діагностики економічної вихованості експериментальної і контрольної груп на констатуючому етапі експерименту

Мета формуючого етапу експерименту полягала в підвищенні рівня економічної вихованості на основі розробленої методики економічного виховання молодших школярів, представленої в таблиці 2.

Таблиця 2.

Методика економічного виховання учнів

Компоненти методики	Зміст компонентів методики
Мета	Ефективне формування знань економічної дійсності, освоєння економічних умінь, розвиток морально-економічних якостей особистості.
Принципи	Навчання на високому рівні труднощі; індивідуальному рівні труднощі для кожного учня; швидкого темпу вивчення матеріалу; провідну роль теоретичних знань; усвідомлення процесу навчання; оптимальний розвиток усіх учнів.

Зміст	Комплекс завдань по формуванню знань економічних понять, економічного виховання школярів із загальноосвітніх курсів і «Технологій».
Форми	- Економічні курси за інтересами учнів (урок математики, урок-екскурсія в банки рідного міста, урок-лекція, тематичний урок, контрольний урок, комбінований урок, інтегрований урок, урок-дослідження, урок-гра); - Уроки трудового навчання (уроки технологій); - Позакласна (позашкільна) робота з учнями; - Різні види економічної діяльності та продуктивної праці учнів (урок-аналіз, урок-економічний свято, урок-подорож, урок-казка, урок-інтерв'ю, конкурси, естафети).
Методи	- Наочні (відеосюжети для роздумів, демонстрацію фільмів, демонстрацію моделей); - Словесні (розповідь; елементи лекцій; діалоги; проблемні ситуації); - Практичні (ділові та рольові ігри; трудова діяльність; розрахунок бюджету своєї сім'ї; складання меню для школяра; виготовлення).
Засоби оцінювання результатів економічного виховання	Інтегральна і диференційована оцінка окремих аспектів навчання; самоаналіз і самооцінка учнів; словесна характеристика (оцінка) і знак фіксації результатів (відмітка) за 5-бальною системою, адаптованою до рівнів успішності.

Зведені результати діагностики економічної вихованості школярів експериментальної і контрольної груп на контрольному етапі експерименту представлені на рисунку 2.

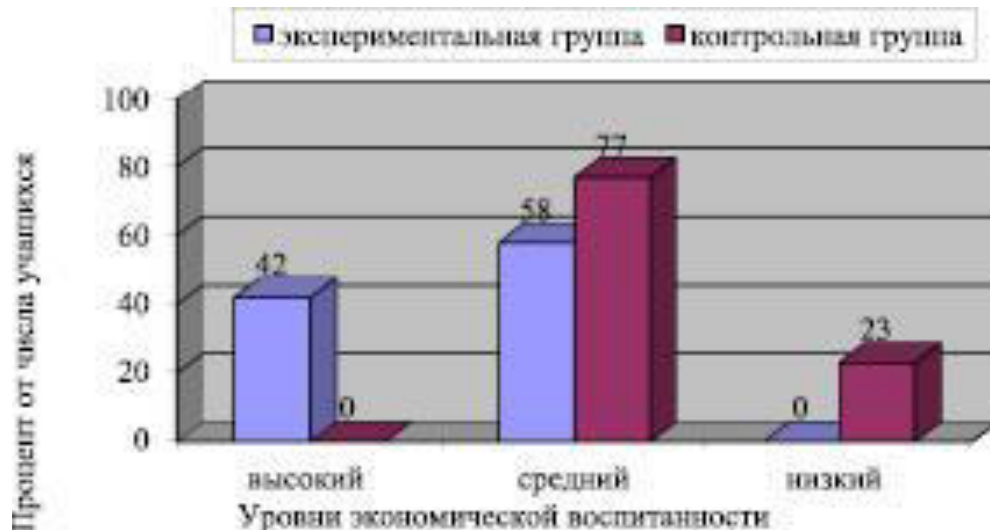

Рис. 2. Загальні результати діагностики економічної вихованості експериментальної і контрольної груп на контрольному етапі експерименту

Для перевірки гіпотези, обробки результатів тестування та анкетування студентів використовувалися статистичні методи: аналіз збігів і відмінностей

характеристик експериментальної і контрольної груп. В цілому проведений педагогічний експеримент показав ефективність розробленої методики економічного виховання школярів на уроках технологій.

2.2. Методика вивчення розділу «Елементи домашньої економіки» в контексті економічного виховання школярів на уроках технологій

Розділ «Елементи домашньої економіки» видається особливо актуальним, так як розглядається як набір умінь і навичок грамотної споживчої поведінки, як осмислення ролі і місця споживача в соціально-економічній системі суспільства.

Даний розділ є джерелом знань, який розширює і поглиблює базовий (профільний) компонент, забезпечує інтеграцію необхідної інформації не тільки економічного, але і технологічного, правового, культурологічного характеру. Пропонований модуль повинен стимулювати інтерес до продовження освіти в рамках соціально-економічного, гуманітарного і технологічного профілю.

Основна мета - формування економічного мислення учнів та прищеплення навичок у прийнятті самостійних рішень в різних життєвих ситуаціях.

Початкові поняття про домашню економіку учні пізнають в сім'ї, школі, навколишньому середовищу, при виконанні творчих проектів. Сім'я - це суспільство в мініатюрі, вона розвивається за тими ж економічними законами, що і суспільство, а тому, освоївши домашню економіку, учні більш свідомо вивчатимуть інші складові економіки [51, с. 47.]

Розділ «Елементи домашньої економіки» є логічним продовженням першого рівня програми «Технології» - елементи домашньої економіки та основи підприємництва. Розділ «Елементи домашньої економіки» ґрунтується на знаннях, отриманих учнями у 8 класах, і включає в себе інформацію, яка розширює їх, а також не освячену в базовій програмі.

Вивчення розділу переслідує такі цілі:

- 1) Озброїти учнів знаннями про домашню економіку, сформувати навички ведення домашньої фінансової документації;
- 2) Виховати повагу до власності, відповідальність, економічність, сформувати економічне мислення, культуру споживання;
- 3) Підготувати учнів до виконання ролі споживача, виробника, громадянина.

Вивчення розділу вирішує наступні завдання:

- 1) Ознайомити учнів з економічним життям сім'ї, правилами ведення домашнього господарства, сімейним бюджетом, джерелами доходу раціональним витрачанням коштів, економії коштів та їх накопичення, з персональними програмами ПК і з засобами інформації сім'ї.
- 2) Розвинути цілісність поглядів на сім'ю, її роль в суспільстві, її економічні, соціальні та моральні підвалини і традиції.
- 3) Розкрити взаємозв'язок сім'ї, суспільства і держави.
- 4) Навчити здійснювати нескладні економічні розрахунки і, в першу чергу визначати витрати на послуги (воду, газ, тепло, каналізацію, прибирання), продукти харчування, одяг та ін.
- 5) Підготувати до життя в умовах обмеженості ресурсів і зростання потреб, доцільного вибору.
- 6) Сформувати якості дбайливого господаря і покупця.
- 7) Виховати в учнів дбайливе ставлення до ресурсів, працьовитість, гуманність, порядність.

Слід мати на увазі, що сплав знань і умінь з основ підприємництва, а також з обробки послуг сприятиме формуванню справжніх підприємців. Тому одна з важливих задач розділу - навчити учнів чесно виробляти і реалізовувати товари і послуги; здійснювати сміливі, важливі і важкі проекти; сформувати готовність добровільно брати на себе важкі справи, йти на ризик, пов'язаний з реалізацією нових, зухвалих ідей; придумувати нові або покращувати існуючі товари та послуги [48, с. 27.]

З форм навчання рекомендується застосовувати розповідь, пояснення, бесіду, диспут, ділові ігри, самостійну роботу учнів. Особливу увагу слід приділити ЕОМ, що моделює різні етапи підприємницької діяльності і виробничі ситуації.

Перелік знань і умінь, що формуються в учнів.

Учні повинні знати:

Цілі і значення домашньої економіки; загальні правила ведення домашнього господарства; складові сімейного бюджету і джерела його доходної та видаткової частин; можливості раціонального використання коштів та шляхи їх збільшення; економічні зв'язки родини з різними структурами суспільства; елементами сімейного маркетингу і самоменеджменту; роль членів сім'ї у формуванні сімейного бюджету, економічний взаємозв'язок сім'ї, підприємств, держави і суспільства; необхідність виробництва товарів і послуг як умова життя суспільства в цілому і кожного його члена; можливості використання комп'ютера і засобів інформації в організації домашньої господарської діяльності.

Учні повинні вміти:

Аналізувати сімейний бюджет, визначати проміжний мінімум сім'ї, витрати на учня; аналізувати рекламу споживчих товарів; здійснювати самоаналіз своєї сімейної економічної діяльності; висувати ділові ідеї; вивчати кон'юнктуру ринку, скористатися наявними можливостями комп'ютера в діловому листуванні, рекламі, фінансових розрахунках, веденні документації.

При вивченні теоретичного матеріалу використовуються:

- методи навчання: пояснювально-ілюстративний, проблемний, дослідницько-творчий, репродуктивний (бесіда, розповідь, лекція, семінар, застосування нових знань, самостійне вивчення нового по книзі, вирішення проблемних завдань);

- методи контролю за знаннями, вміннями і навичками учнів: поточне спостереження, усне опитування, письмове опитування, домашні творчі

завдання (складання переліку товарів і послуг, які можуть виробляти школярі у вільний від навчання час; складання реклами товару чи послуги);

- дидактичні принципи навчання: наочність, системність і послідовність знань доступність і посильність, свідомість і активність, зв'язок теорії з практикою, навчання з життям, науковість, міцність та ін.;

- види діяльності учнів (навчальної): репродуктивний (діяльність за зразком), репродуктивно-пошуковий, частково-пошуковий, пошуковий (творчий);

- види навчальної роботи: читання, переказ, слухання, відповіді на питання;

- форми навчальної роботи учнів: фронтальна, індивідуальна, групова [11, с. 63.]

Розділ «Елементи домашньої економіки» є особливо актуальним, так як розглядається як набір умінь і навичок грамотної споживчої поведінки, як осмислення ролі і місця споживача в соціально-економічній системі суспільства.

Даний розділ є джерелом знань, який розширює і поглиблює базовий (профільний) компонент, забезпечує інтеграцію необхідної інформації не тільки економічного, але і технологічного, правового, культурологічного характеру. Пропонований модуль повинен стимулювати інтерес до продовження освіти в рамках соціально-економічного, гуманітарного і технологічного профілю.

Основна мета - формування економічного мислення учнів та прищеплення навичок у прийнятті самостійних рішень в різних життєвих ситуаціях.

Початкові поняття про домашню економіку учні пізнають в сім'ї, школі, навколишньому середовищу, при виконанні творчих проектів. Сім'я - це суспільство в мініатюрі, вона розвивається за тими ж економічними законами, що і суспільство, а тому, освоївши домашню економіку, учні більш свідомо вивчатимуть інші складові економіки.

2.3. Розробка плану-конспекта уроку розділу «Елементи домашньої економіки», 8 клас

Тематичний план «Елементи домашньої економіки», 8 клас (8 годин.)

№ з/п	Тема	Кількість навчальних годин
1	Домашня економіка	2
2	Бюджет сім'ї	2
3	Витрати сім'ї	2
4	Менеджмент у домашній економіці	2

Розробка плану-конспекту уроку розділу «Елементи домашньої економіки», 8 клас

Розділ: Елементи домашньої економіки.

Тема уроку: Витрати сімейного бюджету.

Клас: 8

Тип уроку: комбінований (урок отримання нових знань, урок закріплення нових знань, урок застосування отриманих знань).

Мета: Сприяти формуванню знань і умінь планування витрат сім'ї, навичок ведення домашньої бухгалтерії; навчити застосовувати отримані знання в життєвих ситуаціях.

Завдання:

Освітнє: Дати поняття бюджету, доходів і витрат сім'ї. Пояснити зростання витрат збільшенням потреб. Навчити вести облік витрат.

Розвиваюче: Допомогти учням усвідомити соціальну, практичну і особистісну значимість вміння аналізувати економічний стан сім'ї, розвивати економічне мислення, вміння роботи в колективі, оперативного прийняття рішень.

Виховне: Виховувати дбайливе ставлення до речей, раціональне використання сімейного бюджету.

Методи навчання: бесіда, пояснення, самостійна робота.

Матеріальне забезпечення: схеми, таблиці, діаграми, методичні рекомендації.

Хід уроку.

1. Організаційний момент:

- Привітання класу.
- Виявлення чергових, перевірка відсутніх.

2. Актуалізація знань

- 1) Як відбувається розподіл доходів у вашій родині?
- 2) Чи приймаєте ви участь у цьому розподілі? Як?
- 3) Про що говорить структура сімейних витрат?

3. Виклад нового матеріалу (запис на дошці).

Тема: Витрати сімейного бюджету.

Мета: Сприяти формуванню знань і умінь планування витрат сім'ї, навичок ведення домашньої бухгалтерії; навчити застосовувати отримані знання в життєвих ситуаціях.

План:

1. Опорні поняття:

- доходи
- витрати
- податок
- кон'юнктура
- попит
- збір
- податок прибутковий

2. Класифікація витрат.

3. Витрати на харчування. Складання меню.

4. Обмеженість ресурсів сім'ї та зростання потреб.

5. Економія коштів.

4. Вступний інструктаж:

а) Тема: Витрати сімейного бюджету.

б) Мета:

-Сформувати поняття про домашньої бухгалтерії. Навчити правильно, планувати витрати.

-Розвивати вміння розраховувати бюджет сім'ї, свій особистий.

- Виховувати ощадливість, розважливість, ощадливість, порядність і чесність по відношенню до членів сім'ї і суспільству.

5. Практична (самостійна робота): Запланований місячний бюджет.

6. Поточний інструктаж:

- перший обхід: перевірка організації робочих місць і дотримання безпеки прийомів праці (звернення уваги на помилки і способи їх усунення);

-другий обхід: перевірка правильності роботи учнів.

7. Завершення практичної (самостійної) роботи;

8. Закріплення нових знань.

1) Що таке витрата?

2) Класифікація витрат.

3) За рахунок чого можна економити кошти?

9. Заключний інструктаж:

- підведення підсумків;
- виставлення оцінок;
- аналіз допущених помилок;
- інструктаж щодо виконання домашньої роботи

10. Прибирання робочих місць.

Конспект.

Привітання.

Тема, цілі.

Відповіді на запитання.

3. Виклад нового матеріалу (запис на дошці).

Тема: Витрати сімейного бюджету.

3.1 Опорні поняття:

Дохід - це матеріальні цінності або гроші, одержувані у вигляді заробітної плати, винагороди або подарунка від держави, підприємства чи окремої особи за роботу, послугу або іншу діяльність.

Витрати - це витрати на покупку, на виготовлення, утримання, ремонт або обслуговування будь-яких виробів, послуг.

Податки - обов'язкові платежі, що стягуються державою з юридичних і фізичних осіб, що здійснюються в порядку і на умовах, що визначаються законодавчими актами.

Кон'юнктура-сукупність ознак, що характеризують поточний стан чогонебудь в певний період в порівнянні з попереднім моментом часу.

Попит-це кількість товару, яку хочуть і можуть придбати покупці за певний період часу при всіх можливих цінах на цей товар.

Збори - обов'язкові платежі підприємств, організацій, установ і окремих осіб за послуги, що надаються їм державними органами.

Податок прибутковий - вид податкового платежу, при якому обкладається дохід фізичної або юридичної особи, отриманий в результаті його діяльності або від використання майна [50, с. 67.]

У нашій країні прибутковий податок є основним з прямих податків з населення і стягується за прогресивною системою з наростаючою ставкою оподаткування.

Давайте подумаємо, на що ми витрачаємо свої доходи в сім'ї?

Вивчаючи сімейну економіку ми розуміємо, що для того щоб збільшити доходи, нам необхідно зменшити витрати.

Основні групи витрат:

Перш за все, на задоволення матеріальних потреб (на покупку продуктів харчування, взуття, одягу, предметів побуту, оплату житла, побутових послуг і т.д).

Друге - на задоволення духовних потреб. На здобуття освіти, культурні заходи - кіно, театр, футбол тощо.

Третє - на задоволення соціальних потреб (газети, журнали, політична література і т.д)

Четверте - на задоволення нерозумних потреб (сигарети, алкоголь, надмірна кількість солодких продуктів, дуже потрібних, але престижних речей).

П'яте - на задоволення житлової потреби. (Будівництво власного будинку, ремонт квартири, будівництво дачі, гаража, оплату праці будівельників і т.д).

Шосте - витрати, пов'язані з надомною і індивідуальною працею. На витрати виробництва (закупівлю необхідних матеріалів, оплату енергії, транспортних витрат і т.д.).

Сьоме - витрати на ведення особистого підсобного господарства. На покупку мінеральних добрив, худоби, корми, будівництва приміщень, на придбання насіння, саджанців та інше [50, с. 72].

3.2 Класифікація витрат.

Класифікація витрат:

- витрати на харчування поза домом;
- витрати на навчання;
- витрати на взуття, одяг;
- транспортні витрати;
- культурно-спортивні потреби;
- витрати на захоплення;
- нерозумні витрати;
- непередбачені витрати.

Але всі витрати можна розділити на постійні і змінні.

Постійні витрати можна врахувати на початку року, місяця. До цих витрат відносяться: квартплата, оплата електроенергії, комунальних послуг, податки, страховки, всі види внесків, підписка на періодичні видання, покупка абонементу на проїзд в транспорті або пральню, податок на автотранспорт та ін.

Змінні витрати включають в себе періодичні та одноразові витрати.

Непередбачені витрати - це ті, які неможливо врахувати.

3.3 Витрати на харчування. Складання меню.

Ще однією важливою видатковою частиною сімейного бюджету є витрати на харчування. Вони складають приблизно 45% від сімейного бюджету. Харчування має бути раціональним (регулярним, різноманітним, певної кількості і якості).

Вимоги до раціонального харчування:

- воздержанность;
- збалансованість харчування по калорійності продуктів, співвідношенню харчових речовин, мікроелементів, вітамінів.

Як же пов'язати два поняття економії і харчування? Споживання овочів, фруктів, зелені в літній період на півдні і в середній смузі Росії допоможе зберегти не тільки гаманець, але здоров'я.

Раціональне ведення домашнього господарства - це перш за все добре продумані запаси. Кожен день бажано купувати овочі, фрукти, молоко, хліб, а решта продукти-можна купувати один раз в тиждень або навіть два тижні, наприклад в день зарплати.

Книга домашнього обліку дозволить вам більш точно продумати, скільки продуктів потрібно купити на місяць. Аналіз статей витрат на харчування протягом декількох місяців просто необхідний, так як це дозволяє зберегти кошти.

Щоб правильно і раціонально годувати людини, економно витратити продукти і час, а також кошти, рекомендується заздалегідь скласти меню. При складанні меню необхідно враховувати наступні вимоги: корисність їжі, повноцінність, різноманітність, їжі повинна легко засвоюватися. При складанні меню потрібно знати, який набір продуктів, в якій кількості вони потрібні для людини в добу, яка їхня калорійність. Меню складають на кожен день, тиждень, місяць. Для складання меню на день необхідно знати наступне:

-кількість калорій, що витрачаються людиною за день в залежності від характеру роботи і віку;

-кількість калорій, що містяться в продуктах, або калорійність однієї порції страви. Меню розробляють з урахуванням того, що сніданок становить 25-30%, обід-35-40%, полднік- 15%, вечеря-15-20% всієї добової калорійності.

Зазвичай поживну цінність продуктів пов'язують з їх вартістю: чим дорожчий продукт, тим корисніше. Це не так. Цінність продуктів визначається вмістом в них жирів, білків, вуглеводів, мінеральних солей, вітамінів[50, с. 77].

Щоб з набору продуктів скласти меню на тиждень, треба кількість всіх продуктів, не рахуючи хліба, помножити на сім днів, а потім визначити, скільки разів в тиждень готувати якусь страву з цих продуктів. Наприклад, в тиждень потрібно 6 яєць. Можна їсти по яйцю в день, а можна приготувати пиріг, на який піде 3 яйця, а з решти яєць в понеділок, середу і п'ятницю зробити яечню.

3.4 Обмеженість ресурсів сім'ї та зростання потреб.

Потреби сім'ї ростуть з кожним днем, тим більше в наш вік, століття техніки і електроніки. Потреби також зростають і через непередбачених ситуацій, наприклад: лікарські препарати, через втрату роботи. Отже, зростають потреби, обмежуються ресурси, з'являються непередбачені витрати. А тим більше в наш час, коли зростає безробіття, по кілька місяців не виплачується заробітна плата, люди не можуть планувати свої витрати, якщо немає доходів від іншого роду діяльності або особистого господарства. Зараз дуже багато спокус для витрачання грошей, причому часто бездумної. Тому потрібно правильно розподіляти свій бюджет, узгодивши його із загальним сімейним бюджетом.

Для тих, хто хоче поліпшити свою систему грошових витрат, необхідно запам'ятати 4 правила: облік, планування, організація і контроль.

3.5 Економія коштів.

Для тих, хто хоче поліпшити свою систему грошових витрат, необхідно запам'ятати 4 правила: облік, планування, організація і контроль.

Перш за все, необхідно навчитися планувати і відокремлювати обов'язкові придбання від бажаних і необов'язкових.

Планування сімейного бюджету - це реальна оцінка і реальне використання майбутніх доходів з урахуванням діючих цін і рівня інфляції.

Наприклад: в цьому місяці для сім'ї обов'язково треба придбати продукти харчування, шапку, колготки, перчатки, пальто. Бажано, звичайно, купити і пілосос, годинник. Необов'язково: нові парфуми, помаду, туфлі, швейну машину [50, с. 86]

Кажуть на харчуванні економити не слід. Але витратити бездумно гроші на продукти теж не слід. Як же визначити золоту середину? Вміла господиня завжди знайде можливість скоротити витрати на харчування.

Наприклад, якщо в раціоні один продукт замінити іншим, більш дешевим, але не поступається за поживними властивостями, калорійності, то витрати на харчування можна скоротити приблизно на 20%. При цьому меню залишається досить різноманітним. Економити бюджет можна за рахунок раціонального вживання спиртних напоїв, куріння, солодощів. Якщо вести облік статтями витрат, то відразу можна буде виявити, де і на чому вигідніше економити.

Для обліку доходів і витрат необхідно завести зошит бухгалтерського обліку. Всі витрати слід розділити на структуру сімейного бюджету.

В кінці місяця підсумовуються всі доходи і витрати. Відніміть суму витрат від доходів і запишіть залишок. Записи своїх витрат ведіть весь рік. В кінці року підведіть підсумки, уточнивши витрати по кожному рахунку, розрахуйте його частку в загальних витратах, визначте можливості накопичень, проаналізуйте помилки. Аналіз облікової книги дозволяє, по-перше, дізнатися, на що витрачені гроші; по-друге, аналізуючи свої покупки і витрати, визначити, на чому можна заощадити, по-третє, заздалегідь спланувати свій бюджет, виходячи з фактичних витрат.

Шляхи економії коштів в сім'ї:

- економія на харчуванні (купувати більш дешеві продукти, але не менш поживні; використовувати відходи, наприклад з кислого молока можна приготувати млинці, з холодної манної каші- пудинг і т.д.);

- економія на послугах (багато послуг ви можете виконати самі по дому, наприклад пошив одягу, ремонт взуття, ремонт побутової техніки і апаратури);

- придбання якісних речей [51, с. 27]

4. Вступний інструктаж:

а) Тема: Витрати сімейного бюджету.

б) Мета:

- Сформувати поняття про домашньої бухгалтерії. Навчити правильно планувати витрати.

- Розвивати вміння розраховувати бюджет сім'ї, свій особистий.

- Виховувати ощадливість, розважливість, ощадливість, порядність і чесність по відношенню до членів сім'ї і суспільству.

5. Практична (самостійна робота): Запланований місячний бюджет.

Основні принципи складання плану витрат:

- підрахувати загальну суму доходів

- відняти податки, обов'язкові платежі

- визначити суму витрат на харчування, транспорт, господарсько-побутові потреби, предмети особистої гігієни, медикаменти, кіно, театр ...)

- врахувати інші витрати (подарунки, кишенькові витрати, дні народження)

- рекомендується виділити резерв на непередбачені витрати.

Якщо відняти всі перераховані гроші з доходу, то вийде сума, яку можна витратити на задоволення потреб кожного члена сім'ї або покласти в банк для накопичення.

Виникає питання: як же зафіксувати всі плановані витрати і контролювати ведення господарства?

Для цього потрібно завести книги витрат: господарську і касову.

У господарській книзі необхідно відобразити все, що пов'язано з майном: перелік, кількість та якість. У касову книгу слід щодня записувати витрати по графам. У ній повинні відображатися щоденні витрати, заощадження, платежі [50, с. 42]

6. Поточний інструктаж:

- перший обхід: перевірка організації робочих місць і дотримання безпеки прийомів праці (звернення уваги на помилки і способи їх усунення);

- другий обхід: перевірка правильності роботи учнів.

7. Завершення практичної (самостійної) роботи.

8. Закріплення нових знань.

Відповіді на запитання:

1) Витрати - це витрати на покупку, на виготовлення, утримання, ремонт або обслуговування будь-яких виробів, послуг.

2) Постійні і змінні.

Класифікація витрат:

- витрати на харчування поза домом;
- витрати на навчання;
- витрати на взуття, одяг;
- транспортні витрати;
- культурно-спортивні потреби;
- витрати на захоплення;
- нерозумні витрати;
- непередбачені витрати.

3) Економити бюджет можна за рахунок раціонального вживання спиртних напоїв, куріння, солодощів. Якщо вести облік статтями витрат, то відразу можна буде виявити, де і на чому вигідніше економити.

Шляхи економії коштів в сім'ї:

- економія на харчуванні
- економія на послугах
- придбання якісних речей.

9.Заключний інструктаж:

- підведення підсумків;
- виставлення оцінок;
- аналіз допущених помилок;
- інструктаж щодо виконання домашньої роботи;

10. Прибирання робочих місць.

ВИСНОВКИ

В даний час людина економічно безграмотна приречена на більш складну адаптацію до життя в суспільстві, її дії і рішення у багатьох сферах життя будуть помилковими і неправильними. Жити в сучасному соціумі і бути поза економікою вважається неможливим, ніж раніше людина спіткає економічні основи, тим успішніше вона може бути у багатьох сферах життєдіяльності.

Тому на сучасному етапі розвитку суспільства простежуються зміни в галузі освіти, відбувається гуманізація освітнього процесу. Основним завданням школи, а зокрема вчителів, є формування різнобічно розвиненої особистості, а це в свою чергу вимагає нововведень в освіті та вихованні підростаючого покоління. Відповідно має змінитися і зміст освіти, де повинно передбачати пріоритетні напрямки, пов'язані зі зміною соціально-економічного розвитку, сприяти підготовці економічно вихованого покоління.

Так в рамках теоретичного дослідження, нами було сформульовано визначення поняття «економічне виховання», яке було адаптовано під учня середньої школи. А також, виходячи з аналізу науково-дослідної літератури, були визначені основні критерії сформованості економічного виховання.

І в той же час проаналізовано основні компоненти економічного виховання особистості. Економічна культура особистості, тобто її вихованість складається з економічних знань, які в сукупності формують уявлення про економічні взаємозв'язки в навколишньому світі, економічному мисленні, яке розвивається на основі економічних знань, а також економічної спрямованості особистості, заснованої на особистісних потребах, інтересах та мотивах діяльності людини.

Практична значущість нашого дослідження полягає в розробці методики проведення занять з навчальної дисципліни «Технологія» та впровадженні даної методики в основний освітній процес.

У ході дослідно-пошукової роботи, що проходила в три етапи, був визначений початковий рівень економічної вихованості школярів, проведені заняття на основі розроблених уроків за нашою методикою і проведено оцінювання рівня економічної вихованості школярів після проведення експерименту.

Розроблені уроки, в контексті даного магістерського дослідження, з практичними завданнями не тільки дозволяють закріплювати отримані теоретичні знання, а й допомагають учням пізнавати свої здібності, потреби, вчать логічно міркувати в проблемних ситуаціях і знаходити різні шляхи вирішення, враховуючи інтереси інших людей.

Таким чином, була доведена гіпотеза про те, що економічне виховання школярів в процесі навчання технологій стане більш ефективним, якщо на уроках учні виконуватимуть практичні завдання, засновані на отриманих знаннях теорії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксьонова О.В. Методика викладання економіки: Навч. посіб. - К.: КНЕУ, 1998.-280с.
2. Активізація навчального процесу у сучасній вищій школі: Метод. огляд / Уклад. Л. А. Якимова. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. - 32 с.
3. Бабанский Ю . К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. — М.: Просвещение, 1985. 208с.
4. Базилевич В. Д. Базилевич К. С. Ринкова економіка : основні поняття і категорії : [навч. посіб.]. К. : Знання, 2006. - 263 с.
5. Балягіна І.А., Богорад М.А., Ковальчук Г.О. Методика викладання економіки: Навч.-метод.посіб.для самост.вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2003.– 341 с.
6. Бутенко Н.Ю. Комунікативні процеси у навчанні: [підручник].К.: КНЕУ, 2004. - 383 с.
7. Варналій З.С., Сизоненко В.О. Основи підприємницької діяльності: Підручник для учнів 10- 11 кл. загальноосвітніх шкіл, ліцеїв та гімназій- К.:Знання України, 2003. – 404 с.
8. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С'У. Гончаренко. - К. : Либідь, 1997. - 367 с.
9. Горленко Г.О., Пархоменко І.М. Практикум з економіки. 10-11 клас:Посібник для вчителя. - Кам'янець-Подільський: „Абетка-НОВА", 2001.-76 с.
10. Грицуленко С.І. Методика викладання економічних дисциплін: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Грицуленко С.І., Потапова-Сінько Н.Ю., Гарбера К.М. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2012. – 224 с.
11. Гушулей И.М., Вітенко І.М. Загальна методика викладання основ економіки: Пробний навчальний посібник. Тернопіль: Лстоп. 2004. - 108с.

12. Дахнова О.Є. Основи економіки: Практичний довідник. Харків: Весна, 2008. – 224 с.
13. Довідник вчителя економіки в запитаннях та відповідях /Авт.-упорядник Н.В.Бєскова, В.М.Проценко. – Х.: Веста, 2006. – 608 с.
14. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления (Как мы мыслим): пер. с англ. / Дж. Дьюи. - М., 1999. – 260 с.
15. Економіка: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. - К.:Ірпінь, 2005. – 90 с.
16. Економічна теорія : Політекономія : [підручник] / за ред.. В. Д. Базилевича. К. Знання, 2006. - 631 с.
17. Занков Л. В. Избранные педагогические труды. — 3-е изд., дополн. — М.: Дом педагогики, 1999. — 608 с.
18. Інноваційний розвиток економіки : модель, система управління, державна політика / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. – К. : "Основа", 2005. - 552 с.
19. Иванова Л. Проектирование в обучении: дидактические принципы / Л. Иванова // Учитель. - 2004. - № 6. С. 11-15.
20. Кабанова-Меллер Е.Н. Формирование приемов умственной деятельности и умственного развития учащихся - М. : Просвещение, 1968. - 288 с.
21. Кайзер Ф.-И., Камински Х. Методика преподавания экономических дисциплин. Основы концепции, направленной на активизацию процесса обучения. - СПб: НПО «Мир и семья», 2002. - 216 с.
22. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. М.: Знание, 1989. – 80 с.
23. Ковальова К.І. Ситуаційна методика навчання як складова інтерактивних технологій у процесі викладання економіки // Географія та основи економіки в школі. 2009. - № 10. - С. 36 - 38.
24. Ковальова К.І. , Ковальов В.В. Методологічні аспекти методу case-study при викладанні економічних дисциплін /У Вища школа. - 2010. - № 2. - С. 68-76

25. Ковальчук Г.О. Активізація навчання в економічній освіті: Навч. посіб. - Вид. 2-ге, доп. - К.: КНЕУ, 2003. – 298 с.
26. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І. Економіка. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. (Профільний рівень). – Харків: Ранок, 2018. – 240 с.
27. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І. Економіка. Підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. (Профільний рівень). – Харків: Ранок, 2019. – 260 с.
28. Методика викладання економіки. Збірник кейсів, ситуативних вправ та розвиваючих завдань: навч.посіб./ [О.А. Булавіна, І.А. Балягіна, М.А. Богорад та ін.]: за заг.ред. О.А. Булавіної. – К.: КНЕУ, 2010. – 300 с.
29. Методичні вказівки щодо використання на заняттях з „Методики викладання економіки” навчальних програм, розраховані на різні навчальні заклади / Укл. Т. І. Руденко, О. В. Прудська. Кривий Ріг: КЕІ КНЕУ, 2000. – 220 с.
30. Мусатов С. Педагогічна комунікація: психологічні витоки та особливості // Освіта і управління. 1999 - № 3, С. 47-53.
31. Найдъонов І.М. Викладання фінансово-економічних дисциплін: методика, технологія, управління [текст]: навч. посіб. / І.М. Найдъонов – К.: «Центр учбової літератури»,
32. 2014. – 432 с.
33. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. - К. : Шкільний світ, 2001. – 110 с.
34. Нізамов Р.А. Дидактичні основи активізації навчальної діяльності студентів. К.: Вища школа, 1975. – 210 с.
35. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособ. для студ, пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева ; [под ред. Е.С. Полат]. - 2-е изд., стер. - М. : Академия, 2005. - 272 с.

36. Онищук В.А. Урок в современной школе. - М.: Просвещение, 1981. – 168 с.
37. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О.М, Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; за заг. ред. О.М. Пехоти. - К. : А.С.К., 2002. - 255 с.
38. Освітні технології: Навчально-методичний посібник. /За ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
39. Пасічник Н.О. Методика навчання основ економіки: Навчально-методичний посібник. – Кіровоград: Імекс, 2008. – 112 с.
40. Пасічник Н.О. Економічна культура майбутнього вчителя економіки: Навчально-методичний посібник. – Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр «Імекс-ЛТД», 2010 – 40 с.
41. Прикладна економіка. Посібник для загальноосвітніх навчальних закладів (10 - 11 класів). Підготовлено на основі американського видання «Applied Economics» / за ред. Радіонової І.Ф.- К.: АртЕк. 2001.- 224 с.
42. Радіонова І.Ф., Радченко В.В. Загальна економіка: Підручник для 10 (11) класів середніх загальноосвітніх навчальних закладів. За ред. І.Ф.Радіонової. - 6-те вид., доповнене, перероблене, виправлене. - Кам'янець-Подільський: «Аксиома» 2008.- 395 с.
43. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. - М.: Народное образование, 1998. – 360 с.
44. Селезньов В. В. Основи ринкової економіки України : [посібник]. К. : А.С.К., 2006. - 688 с
45. Семенов С.М. Дидактична гра як форма навчання // Радянська школа. - 1989. - № 3. - С. 26-33.
46. Сергеев И. С. Как организовать проектную деятельность учащихся: Практическое пособие для работников общеобразовательных учреждений. - М.: Аркти, 2004. – 250 с.
47. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. Посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. За ред. О.І. Помету. - К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 192 с.

48. Терентьева Н.О., Кузьменко В.В. Методика викладання економічних дисциплін у вищій школі: Навчальний посібник. – Херсон: РІПО, 2010. – 160 с.
49. Хуторской А.В. Современная дидактика : учебник для вузов і А.В. Хуторской. - СПб : Питер, 2001. -- 544 с.
50. Шеремета П., Каніщенко Г. Кейс-метод: з досвіду викладання в українській бізнес-школі. - Київ: Центр інновацій та розвитку. - 1999. -80 с.
51. Экономика: Учеб. Для Юкл. общеобраз. Учеб. Завед. / Г.А. Ковальчук. В.Г. Мельничук, В.А. Огневюк. - К.: Арка, 2003. – 384 с.